

1. קווי ההתפתחות העיקריים¹

ההאטה, שהשתררה בפעילות הכלכלית, היתה גורם עיקרי בהתפתחות שוק העבודה השנה, והתבטאה באי גידול של תשומת העבודה המקומית בסקטור העסקי² ובקיפאון של פריזון העבודה. היצע העבודה של ישראלים התרחב השנה במידה רבה, והתבטא בגידול הן של מספר המועסקים והן של שיעור האבטלה, ששכ ועלה לאחר ירידה בשנה הקודמת. בתוך הסקטור העסקי ניכרו הברלים משמעותיים בין הענפים: תשומת (שעות) העבודה בתעשייה, בחקלאות ובבנייה ירדה, ואילו בענפי השירותים הפרטיים והציבוריים היה גידול משמעותי. השירותים הציבוריים, שלא התרחבו בשלוש השנים האחרונות, קלטו השנה כוח אדם נוסף, גידול של כ־4 אחוזים — וכך נמנע אמנם גידול רב יותר של האבטלה, אך אולי נמנעה גם השפעה מרסנת גדולה יותר של האבטלה על השכר בסקטור העסקי. תשומת (שעות) העבודה של עובדים מהשטחים פתוחה, בגלל האינפלציה, בכ־25 אחוזים — ואילו זו של ישראלים גדלה בכ־3.5 אחוזים. סך תשומת העבודה גדלה בכאחוז. למרות גידול האבטלה, המשיך השכר הריאלי בסקטור העסקי לעלות — אם כי בקצב איטי יותר מאשר בשנתיים הקודמות; עלות העבודה הריאלית ליחידת תפוקה עלתה השנה בכאחוז נוסף, לאחר גידול עלות זו בכ־1986 ו־1987, בכ־5.8 וב־4.2 אחוזים, בהתאמה — התפתחות שתירמה לירידה נמשכת של רווחיות הסקטור העסקי. השכר בשירותים הציבוריים עלה יותר מאשר בסקטור העסקי, וזאת על רקע שחיקה רבה יותר בעבר.

במשך השנה העמיק הרפיון בשוק העבודה, והדבר התבטא באינרטיזם שונים על שוק העבודה — בירידת הביקוש לעובדים ובעליית מספר דורשי העבודה, מספר המובטלים ומקבלי דמי האבטלה. גם שיעור העלייה של מספר המועסקים בסקטור העסקי במהלך השנה היה נמוך יותר מאשר בממוצע השנתי. מספר היורדים³ נאמד השנה בכ־18 אלף נפש, מספר העולים היה נמוך יותר, ומאזן ההגירה היה שלילי בכ־3,000 נפש. האוכלוסייה גדלה בכ־1.6 אחוזים בלבד, בעוד שהאוכלוסייה בגיל עבודה גדלה בשיעור גבוה יותר, כ־2.0 אחוזים. גם שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה עלו השנה במידה ניכרת, עלייה המוסברת כנראה בשלושה גורמים עיקריים: כניסת מפרנסים משניים לשוק העבודה, גידול הביקוש לעובדים במשלחי יד פשוטים וגידול בשירותים הציבוריים. (הסבר מפורט ראה בסעיף 3) מרבית התוספת לכוח העבודה הישראלי נקלטה בתעסוקה, על אף הרפיון הכלכלי, כך ששיעור התעסוקה הכולל גדל, זו השנה השנייה.

השכר הנומינלי למשרת שכיר המשיך, כאמור, לעלות בכ־23.3 אחוזים בממוצע שנתי; במונחי כוח הקנייה של העובד גדל השכר הריאלי בכ־5 אחוזים בסקטור העסקי וב־10 אחוזים בשירותים הציבוריים.

¹ השנה יש הברלים ניכרים בין השינוי במספר השכירים בענפי השירותים והמסחר לפי נתוני סקר כוח אדם, לבין השינוי במשרות שכיר בענפים אלו על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות מעבידים למוסד לביטוח לאומי. מסורתית מסתמך פרק זה על סקרי כוח אדם, המקיפים נתונים רבים בשוק העבודה, לפיהם היה גידול התעסוקה של ישראלים, במשך השנה, בענפים אלו ובכלל, רב יותר. אולם נתוני הביטוח הלאומי, המצביעים על גידול פחות השנה, מתיישבים יותר עם הממצאים בדבר הרפיון במשק ושיעורו הקטן של גידול התוצר.

² תשומת העבודה המקומית מוגדרת כסך כל שעות העבודה של עובדים ישראלים ועובדים מהשטחים בישראל. ³ בהעדר מדידה ישירה, משמש מספר הישראלים הנמצאים בחו"ל יותר משנה קירוב למספר היורדים.

עליית השכר במשך השנה, המושפעת פחות מהחלטות שנתקבלו בעבר, היתה קטנה מאשר בממוצע השנתי ומאשר בשנים קודמות — מה שמשקף, לפי מידע חלקי שכדינו, ראשיתה של התאמת עלות העבודה למצב הפירמות במשק. רמתו של השכר לעובד היתה השנה, על אף האטת גידולו, גבוהה מן הממוצע ב־1983 ו־1984, לפני מדיניות הייצוב, בכ־12 אחוזים בממוצע, ונראה שתרמה להמשך עלייתה של הצריכה הפרטית השנה.

הגידול המצטבר של עלות העבודה ליחידת תוצר מאז תכנית הייצוב, כ־11 אחוזים, הוא חריג בגודלו ומחייב הסבר. יתר על כן, מאז 1987 אין הסכמי שכר כלליים בסקטור העסקי — פרט להסכם תוספת

לוח ד' - 1

אינדקסורים עיקריים לשוק העבודה, 1980 עד 1988

1984-1980				
1988	1987	1986	1985	ממוצע
(העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת, אחוזים)				
1.6	1.7	1.5	1.6	1.7
1. האוכלוסייה הקבועה				
-2.5	5.5	-4.8	-5.3	7.1
2. מאזן ההגירה (אלפים)				
3.5	2.6	1.4	0.7	2.0
3. המועסקים הישראליים				
3.2	3.9	1.7	0.3	2.0
4.2	-0.4	0.7	1.7	2.0
4. בסקטור העסקי				
0.3	3.8	2.2	0.1	3.9
4. בשירותים הציבוריים				
0.3	3.8	2.2	0.1	3.9
4. תשומת העבודה המקומית בסקטור העסקי				
6.2	7.9	7.8	-9.0	3.8
4.9	8.1	9.1	-6.4	3.7
9.8	7.1	4.4	-14.3	3.9
5. השכר הריאלי למשרת שכיר				
14.0	24.5	18.4	-26.3	14.4
6. בסקטור העסקי				
10.8	15.7	28.8	0.4	1.1
7. בשירותים הציבוריים				
0.6	4.2	5.8	-0.7	0.5
0.8	3.0	3.5	5.2	-0.6
8. שכר המינימום (כמונחים ריאליים)				
8. עלות העבודה הריאלית ליחידת תוצר				
0.6	4.2	5.8	-0.7	0.5
0.8	3.0	3.5	5.2	-0.6
9. בסקטור העסקי				
0.8	3.0	3.5	5.2	-0.6
9. פריון העבודה בסקטור העסקי				
(נקודות אחוז)				
51.4	50.4	50.6	50.7	49.8
10. שיעורי ההשתתפות הכלליים				
6.4	6.1	7.1	6.7	5.1
11. שיעור הבלתי מועסקים				

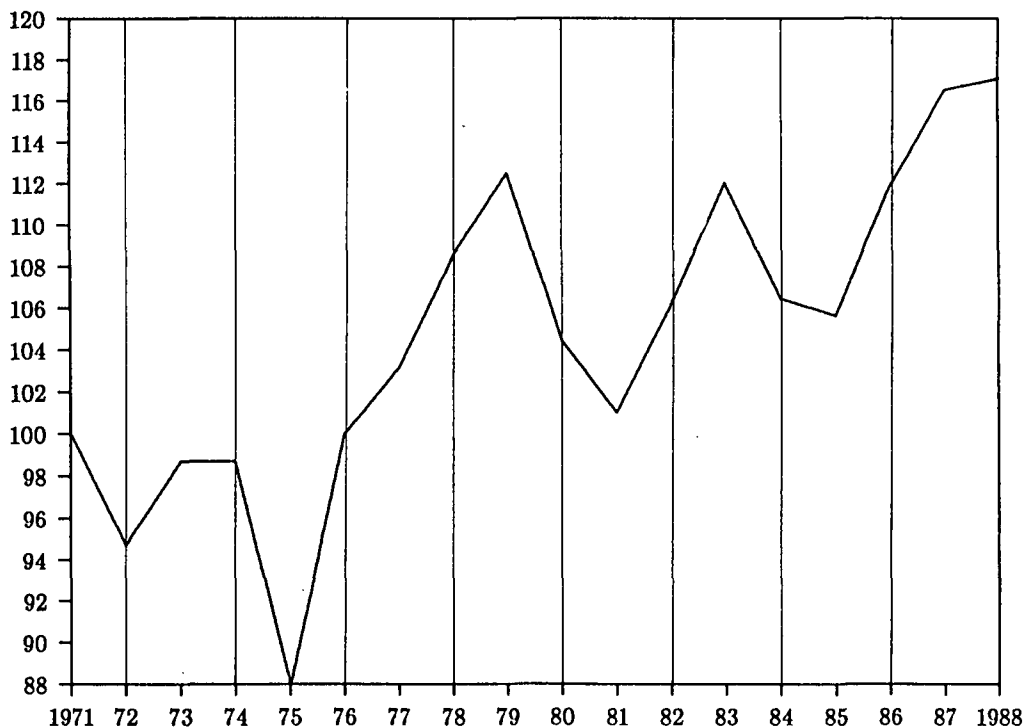
1) פריון העבודה מבוסס על התוצר המקומי הגולמי הנמדד מצד השימושים.
ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

היוקר, כך שמדיניות השכר הכללית תרמה רק כמחצית מעליית השכר הנומינלי בשלוש השנים האחרונות. (כ"1 מתוך 23 אחוזים במשך 1988 — לגבי הסקטור העסקי, ראה לוח ד'-14). יתר עליית השכר השנה, כ"9 אחוזים, נובעת מהסכמים והסדרים ברמת המפעלים, וזאת על אף הקשיים בסקטור העסקי והרפיון בשוק העבודה, שבעטיים היינו מצפים להאטה של עליית השכר הנומינלי, ואולי אף להורדת השכר הריאלי. הגידול החריג של עלות העבודה מאז 1986 מוסבר בשלושה גורמים עיקריים: א. גורם חשוב מאז הייצוב הוא טעויות כלפי מעלה בהערכת האינפלציה ובציפיות לפיחות ומתן תוספות שכר נומינליות גבוהות על פי ציפיות אלו.

ב. השוואתן של עליות השכר בענפים הסחירים לאלו שבענפים הבלתי סחירים (דיאגרמה ד'-6) מראה, כי השכר הריאלי בניכוי המחירים לצרכן עולה מאז 1985 בשני המגזרים, וכי שיעור העלייה בענפים הבלתי סחירים גבוה יותר מאשר בסחירים; אולם עקב העלאות מחירים גבוהות במיוחד בענפים

דיאגרמה ד'-1

עלות העבודה הריאלית בסקטור העסקי — התמורה בתוצר¹, 1971 עד 1988²
(מדרים 1971 = 100)

(1) התוצר העסקי המקומי הנקי.

(2) אומדן התמורה לעבודה בתוצר מתקבל על ידי השוואת אומדנים של משתנים שונים (תוצר, מסים ותמיכות, שכר, זקיפת התמורה לעבודת עצמאיים וכיו"ב), הנגזרים מנתונים סטטיסטיים שונים. בשיטה זו גובר החשש לקיומה של הטיה שיטתית באומדן המיצרף (התמורה לעבודה) — כתוצאה מצבירת ההטיות של רכיביו. החשש להטיה גדול יותר באומדן שיעורה המוחלט של התמורה לעבודה, אך קטן יותר באומדן מגמות השינויים החלים בה בין תקופות שונות.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הבלתי סחירים, הרי כאשר מנכים את השכר במחירים ספציפיים ליצרן, מתהפכת התמונה ומתקבלת עלייה תלולה הרבה יותר של עלות העבודה בענפים הסחירים. (על הבדלי המחירים בין מוצרים ושירותים סחירים ללא סחירים ראה בפרק ג'). העלאת השכר הנומינלי בענפים הבלתי סחירים גוררת בעקבותיה, לפחות בזמן הקצר, את התעשייה ואת הענפים הסחירים האחרים, שכן המעסיקים בהם אינם רוצים לאבד עובדים מיומנים, ומקווים שההעלאה הריאלית של השכר היא תופעה חולפת. ברם במשטר של שער חליפין יציב, נמצאים הענפים הסחירים בתחרות קשה עם חו"ל (יצוא ויבוא), ובחלק מהתקופה שלאחר תכנית הייצוב היו גם כפופים לפיקוח מחירים יעיל יותר. לפיכך לא יכלו ענפים אלו להעלות את מחיריהם באותו שיעור כמו הבלתי סחירים, והפגיעה ברווחיותם אילצה אותם בסופו של דבר למתן העלאות שכר, לצמצם תפוקה ולפטר עובדים. כפי שנראה, עליית השכר אכן הקדימה את הפיטורים, שהתרחבו במחצית השנייה של השנה.

ג. הסבר נוסף לעלות הגבוהה ליחידת תפוקה (לאו דווקא לגידולה) קשור בהערכת מצב ובמדיניות תעסוקה מוטעות: מפעלים נמנעו מפיטורי עובדים גם אם תרומתם לתוספת התפוקה היתה קטנה מעלותם למפעלים. (ואכן, כשבוצעו הפיטורים במהלך 1988, ותשומת העבודה צומצמה — לא קטנה התפוקה באותו שיעור, ועלות העבודה ליחידת תוצר ירדה.)

חלק מעליית השכר במפעלים, בעיקר באלו המצויים בבעלות ציבורית, מוכתב על ידי מערכת הצמדות, העלאות אוטומטיות בדרגות וותק, ובמידה מסוימת גם על ידי חוק שכר המינימום — ואת אלה קשה לשנות, גם כשהמצב הכלכלי מחייב זאת.

עליית הוצאות העבודה בשנתיים הקודמות והתוצאות הכלכליות השנה מוכיחות, ששינויים בהתנהגות היחידות הכלכליות בשוק העבודה הם תהליך ממושך. רק מראשית 1988 הוא גידולו של השכר הנומינלי — מפנה מאוחר וקטן מכדי למנוע את האטת הפעילות בשנה זו: נראה, שהלקח העיקרי מהפגיעה ברווחיות ב־1986 וב־1987 יושם חלקית בשוק העבודה. מפעלים רבים שנקלעו לקשיים בגלל עלות גבוהה של השכר, והחזיקו כוח אדם עודף, החלו השנה בביצוע תכניות הבראה — פיטורים בהיקף גדול-יחסית וכן קליטה מבוקרת של המיתוספים לכוח העבודה (בין השאר במשרות חלקיות).

בעקבות החרפת השפל בייצור וביצוא במהלך 1988, גידול האבטלה ושחיקת שער החליפין הריאלי, הופעלה חבילת צעדים כלכליים. במסגרתה, בין היתר, פוחת שער החליפין, והונהגה מדיניות שכר חדשה ל־1989; עיקרה ויתור על תוספת יוקר בגין התייקרות של 6 אחוזים בעבר, פריסת תוספת יוקר בת 6 אחוזים בגין התייקרות העבר לכמה תשלומים — תשלום מידי של 3 אחוזים ושלושה תשלומים רחויים — וחתמת הסכם תוספת יוקר חדש, המעניק פיצוי של 85 אחוזים על עליית המחירים שמעבר לחצי אחוז בחודש, פיצוי שישולם בספטמבר 1989 ובמאוס 1990. הסכם זה כשלעצמו מותיר מירווח משמעותי לשינויי שכר מפעליים ללא עלייה כוללת של השכר, ועם זאת מגן על העובדים מעלייה בלתי צפויה של המחירים. (פירוט ראה בסעיף 6.) לסקטור העסקי לא נקבעה מדיניות שכר כללית ל־1989 — פרט לתוספת היוקר — ועליית שכר נוספת מותנית בהסכמים מפעליים ובמנגנונים אוטומטיים של זחילת שכר. לסקטור הציבורי נקבעה תוספת כללית של 6 אחוזי שכר מאפריל 1989, על בסיס אפריל-מאי 1988.

הקשר בין שוק העבודה של ישראל לזה של יהודה ושומרון וחבל עזה

כאמור, בגלל האינתיפאדה פחתה השנה בכרבע תשומת העבודה של תושבי יו"ע העובדים בישראל⁴. לשם ניתוח ההשפעה של התפתחות זו על המשק הישראלי, נסקור בקצרה את הקשר בין

⁴ למרות האינתיפאדה, מספרם של המועסקים מהשטחים בישראל הצטמצם השנה רק במעט; השפעת האינתיפאדה התבטאה בעיקר בירידה ניכרת של מספר ימי העבודה ושעות העבודה שלהם במשך כל השנה

שוקי העבודה של ישראל ויוש"ע. הסרת הגבולות בין ישראל ליוש"ע ב־1967 — תוך מתן אפשרות למעבר עובדים, שימוש גובר במטבע ישראלי והעדר מכסים בין המשקים — פתחה תהליך של שילוב כלכלי. השילוב גבר במהלך שנות השבעים, ככל שגדל היצע כוח האדם הפנוי ביוש"ע, וככל שגבר הביקוש של המשק הישראלי לכוח אדם בלתי מיומן. כוחות השוק הבסיסיים ביוש"ע פועלים להרחבה נוספת של התעסוקה בישראל והסחר עמה — כתוצאה מגידול מהיר של כוח העבודה ביוש"ע, מהעדר משק מקומי מפותח, מהרפיון הכלכלי בירדן ובארצות הנפט, ומהגבולות על השיווק לירדן — בעוד שבישראל נמשך ואף גבר הביקוש לכוח עבודה מיוש"ע.

ב־1987 הגיע מספר תושבי יוש"ע שהועסקו בישראל לכ־109 אלפים⁵ — כ־9.3 אחוזים מכלל המועסקים בסקטור העסקי וכ־10.8 אחוזים מתשומת (שעות) העבודה בו. גידולה הרב של התעסוקה ביוש"ע בישראל מאז 1982 ועד 1987, כ־30 אחוזים (משורשר), היה מרשים, בהתחשב בקצב האיטי של גידול תעסוקת הישראלים (כ־8 אחוזים) ועליית האבטלה. חלק מגידול התעסוקה ביוש"ע היה בענף הבנייה והחקלאות, עם ירידת מספר המועסקים הישראלים. ואכן, כפי שמראה לוח ד'–2, משקלם בתשומת העבודה בתעשייה ובחקלאות עלה מאוד. גידול מספר המועסקים ביוש"ע התאפשר, משום שעקב אי השתייכותם למסגרות ארגוניות קשיחות, הם ניידים בין מקומות עבודה ומשלחי יד וגמישים בשכרם — תכונות המקנות להם יתרון על מועסקים ישראלים, במיוחד בתקופת רפיון כלכלי. עד סוף שנות השבעים עלה שכרם היחסי של המועסקים ביוש"ע, עם התרחבות הביקוש להם. בראשית שנות השמונים המשיך וגדל ההיצע של עובדים אלו, כשהמשק הישראלי נקלע להאטה, ולכן פחת שכרם היחסי עם גידול תעסוקתם (לוח ד'–2). שכרם היחסי של עובדים ביוש"ע בישראל ירד מאוד ב־1984 וב־1985 — תקופת מדיניות הייצוב — ועלה שוב ב־1986 ו־1987, עם גידול תעסוקתם, כשתוצר הסקטור העסקי בישראל עלה במהירות.

על אף הגידול המהיר של התעסוקה ביוש"ע, חשיבותם של הקשרים הכלכליים למשק הישראלי נופלת במידה רבה מחשיבותם ליוש"ע: מספר המועסקים הישראלים בייצור מוצרי יצוא ליוש"ע נאמד בכעשרת אלפים איש — שהם רק כ־0.7 אחוזים מכלל המועסקים המקומיים⁶. השפעות עקיפות של השילוב בשוק העבודה הן ריסון השכר בישראל, עקב זמינותו של כוח אדם זול יחסית, פתיחת מסלולי קידום לישראלים העובדים בעבודות פשוטות, הגברת הייצור והיצוא של מוצרים עתירי עבודה זולה, וכעטיים — פיגור בהנהגת טכנולוגיות החוסכות כוח אדם. עם זאת רמת השילוב במגזרים מסוימים בשוק העבודה הישראלי גבוהה מאוד, והיה חשש כי פגיעתה של האינתיפאדה בהם תהיה קשה יותר: בענפי הבנייה והתברואה ובקרב השכירים בחקלאות היוו עובדים ביוש"ע בין 42 ל־45 אחוזים מהמועסקים; בתעשיות המזון והטקסטיל, במוסכים וכן בשירותי האוכל וההארחות נע משקלם בין 10 ל־15 אחוזים. כשני שלישים מהמועסקים ביוש"ע בישראל הם במשלחי יד בלתי מקצועיים, וברור שבמפעלים ובקווי ייצור מסוימים, וכן בעבודות פשוטות, משקלם היחסי גבוה. כיוון שבעיסוקים מסוימים החליפו עובדי יוש"ע עובדים ישראלים בהיקף גדול עד 1987, גברה התלות בעבודתם, לפחות בטווח הקצר.

התמונה של תהליך שילוב גובר השתנתה, כמוכן, בשנת 1988, שהושפעה מראשיתה מפעולות ההתקוממות של תושבי השטחים; לאלה יש השלכות נרחבות על הפעילות הכלכלית ביוש"ע, ובמידה מסוימת גם על המשק הישראלי. ניסיון של מנהיגי האינתיפאדה למנוע יציאה לעבודה בישראל בהיקף

— במיוחד ברביע הראשון של השנה. בלוח ד'–2 נעשה תיקנון של מספר המועסקים (לפי שעות עבודתם). נכונות המעבידים להמשיך ולהעסיק עובדים רבים מהשטחים — למרות ההיעדרויות וההפרעות — ועליית שכרם היחסי ב־1988 מעידות על עודף רב של ביקוש להם.

⁵ נתונים על בסיס מדגם מעורכן, הכולל תוספת כיסוי.

⁶ אומדנים שנערכו בכנק ישראל.

לוח ד' - 2

אינדיקטורים לשילוב משקי יישוב וישראל, שנים נבחרות¹

	1986-	1984-	1979-				
	1988	1987	1985	1980	1975	1972	1970
(אלפים)							
מספר המועסקים מיוש"ע	109.4 ²	103.3	92.8	81.8	73.0	57.9	22.8
(אחוזים)							
שיעור תשומת עבודה מיוש"ע							
מסך כל תשומת העבודה המקומית							
בסקטור העסקי	8.3	10.6	9.8	8.4	7.8	6.0	2.6
בבנייה	38.2	46.0	39.8	30.8	28.6	19.4	11.7
בחקלאות	17.5	19.7	17.0	12.1	11.4	12.3	5.0
מזה: שכירים בחקלאות	43.3	43.9	38.6	37.3	34.8	31.4	15.4
בתעשייה	4.6	6.3	5.8	5.6	4.6	3.4	1.0
השכר של מועסקים מיוש"ע							
מסך כל השכר בישראל							
בסקטור העסקי	43.5	39.7	32.2	38.1	46.4	44.9	41.9
בבנייה	57.2	52.4	45.5	48.4	58.9	55.8	48.8
בחקלאות	64.2	56.6	41.7	46.6	62.4	68.4	61.7
בתעשייה	38.7	35.3	27.9	33.1	44.6	42.2	40.7

(1) הרגש בלוח זה הוא על שינויים בשכר היחסי. הרמה היחסית כשלעצמה אינה בעלת חשיבות רבה, שכן ההשוואה מתייחסת לשכר יומי נטו לעובד מיוש"ע ולשכר ברוטו של ישראלים. זאת ועוד: בשכר הישראלים בסך הסקטור העסקי נכללים ענפים ומשלחי יד שבהם לעובדים מיוש"ע אין כל ייצוג.

(2) כולל נעדרים זמנית מעבודתם — שבי-1988 משקלם גדול במיוחד.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

גדול נכשל, בגלל העדר תעסוקה חלופה לתושבי השטחים. בהמשך שונתה השיטה לשביתות עבודה בימים מסוימים בכל שבוע, ואז התבטאה פגיעת האינתיפאדה בירידת תשומת (שעות) העבודה של עובדים אלו יותר מאשר בירידת מספר המועסקים (הכולל נעדרים-זמנית). ירידה גדולה של תשומת העבודה, כ-40 אחוזים, נרשמה בריבוע הראשון של השנה. בהמשך שבה תשומת העבודה וגדלה, ובממוצע שנתי היא היותה כ-8.3 אחוזים מסך תשומת העבודה בסקטור העסקי בישראל, לעומת 10.8 אחוזים בשנה הקודמת. חלק מהירידה קוּוּ בגידול התעסוקה של ישראלים, ששבו לעבוד בענפים שנטשו בשנים הקודמות, והפגיעה במשק הישראלי מבחינה זו לא היתה רבה כפי שחששו. עם זאת גרם צמצום היצע העבודה לעלייה בת 10 אחוזים בשכר הריאלי ליום עבודה של מועסק מיוש"ע, ושכרם היחסי של מועסקים אלו הגיע לכ-44 אחוזים מהשכר בסקטור העסקי, לעומת כ-41 אחוזים ב-1987. עליית השכר היחסי בענפי הבנייה והחקלאות היתה רבה יותר מאשר בתעשייה (ראה הערה 1 בלוח ד'-2). גם הסחר בין יוש"ע לישראל הצטמצם ב-1988, ולכך יש השפעה על ענפים שנועזו בקבלנות משנה או ייצאו סחורה מוגמרת לשטחים.

לסיכום ניתן לומר, שירידתה של תשומת העבודה מהשטחים ב־1988 מקורה בהקטנת ההיצע מסיבות פוליטיות. הכוחות הכלכליים, אפילו בשנה ממותנת זו, הצדיקו יותר עבודה של עובדי יו"ש⁷ בישראל. השנה הצליח המשק הישראלי להסתגל לירידתה של תשומת העבודה מיו"ש⁸ — אולם בעת גידול רב יותר של התוצר, עשויה ירידת היצע העבודה מיו"ש⁹ להכביד. כדי למנוע תלות מופרזת בכוח אדם זה, ניתן למצוא דרך להחלפתו במיכון, לצמצם קווי ייצור מסוימים המבוססים על עבודה זולה, להחזיר, במידה מסוימת, יבוא כוח אדם בלתי מיומן מחו"ל, וכן להחליף ייצור מוצרים פשוטים ביבואם. זאת ועוד: עליית הביקוש והשכר יש בה כדי להניע ישראלים לשוב לעיסוקים, שמהם פרשו בעבר, בגלל תחרות עם כוח אדם זול מהשטחים.

2. האוכלוסייה

האוכלוסייה הקבועה גדלה ב־1988 ב־1.6 אחוזים — שיעור גידול נמוך יחסית לעבר. מספר בני ה־15 ומעלה המשיך וגדל בקצב מהיר יותר, כ־2.0 אחוזים; שכבת גילאי העבודה העיקריים, 18–64, גדלה בשיעור דומה, ומשקלם באוכלוסייה עלה — כתוצאה של שיעורי ילודה גבוהים בתחילת שנות השבעים (לוח ד'–7). הפרייון הכולל באוכלוסייה היהודית התייצב בעשור זה, לאחר ירידה מהירה מאמצע העשור הקודם. אצל לא־יהודים נבלמה הירידה בפרייון הכולל, זו השנה השנייה, בניגוד למגמת ירידתם ארוכת הטווח. בקרב יהודים עלה השנה מספר הנישואין — לאחר ירידה רבה מאמצע העשור הקודם, שהיתה לה גם השפעה ממתנת על הילודה.

הרכב הגילים של האוכלוסייה משפיע אף הוא על הכלכלה. גידול רב של מספר גילאי 20–34 באוכלוסייה בין 1965 ל־1975, עלייה גדולה ושיעור נישואין גבוה יחסית תרמו לגידול רב של התעסוקה ושל החיסכון, ולהתרחבות הבנייה למגורים. מ־1976 ועד 1985 גדלה האוכלוסייה בגילים אלו בשיעור נמוך בהרבה, ועמה התמתן הגידול של כוח העבודה, התוצר העסקי וההשקעות, וההשקעות בבנייה ירדו ירידה תלולה. (זאת, בין השאר, משום שהאוכלוסייה היהודית בגילים 20–24 פחתה בכ־20 אלף.) מאז 1985 נתחדשה מגמת העלייה בגילים 20–24; מגמה זו תימשך גם בשנים הבאות, ויש לצפות להשפעתה החיובית על כוח העבודה, על התוצר העסקי, על החיסכון הפרטי ועל הבנייה למגורים.

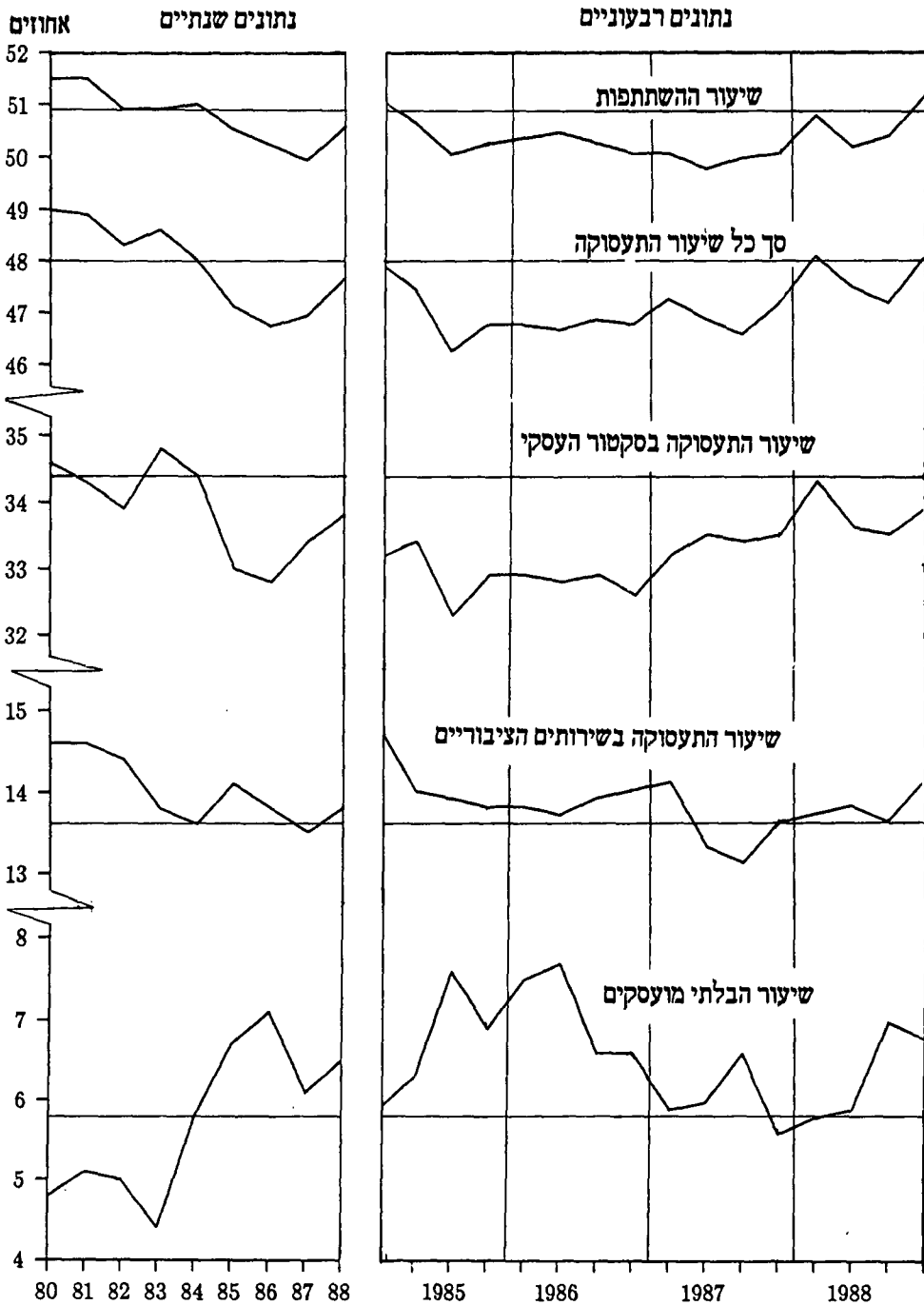
מאז ההגירה היה השנה שלילי. תרומת העלייה ברוטו לגידול האוכלוסייה, כ־16 אלף נפש, קוזה על ידי גידול רב של מספר היורדים — כ־19 אלף. מספר יורדים גדול יותר בעשור זה נרשם רק בשנת 1981. גידול האוכלוסייה דרך עלייה היווה בעבר מאיץ לפיתוח כלכלי. מאז 1985 מאזן ההגירה המצטבר הוא שלילי, ולכך נודעת השפעה ממתנת על המשק. הרכב העולים לפי גיל ומשלח יד שונה מזה של האוכלוסייה היהודית, וכנראה גם מזה של היורדים: משקל הצעירים (0–18) בקרב העולים היה ב־1988 28 אחוזים, לעומת 37 אחוזים בקרב האוכלוסייה היהודית; לעומת זאת משקל העולים בגילי העבודה העיקריים הוא כ־50 אחוזים, לעומת 37 אחוזים אצל השאר. 14 אחוזים מקרב העולים ב־1988 הם בעלי מקצועות מדעיים ואקדמיים, ואצל יוצאי מזרח אירופה — 26.7 אחוזים, שיעור גבוה במידה ניכרת מאשר אצל הישראלים הוותיקים. גידול העלייה ממזרח אירופה, אם יבוא, יחייב תשומת לב מיוחדת לקליטת כוח האדם המדעי והאקדמאי.

השנה נרשם גידול ניכר של מספר העולים מדרום אמריקה (מארגנטינה — ב־44 אחוזים) וגידול מועט של העלייה מברית המועצות (7 אחוזים). העולים ממזרח אירופה מהווים עתה כ־26 אחוזים מהעולים.

⁷ ראה הערה 3.

דיאגרמה ד' - 2

שיעורי ההשתתפות והתעסוקה, מנכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה למי השכלה, גיל ומין ושיעור הבלתי מועסקים, 1980 עד 1988

(1) הנתונים הרבעוניים הם מנכי עונתיות.

(2) הקווים האופקיים — ברמת 1984.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה — סקרי כוח אדם, ועיבודי בנק ישראל.

המקורות לגידול האוכלוסייה הקבועה, 1980 עד 1988

1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה
2. סך הריבוי הטבעי
3. שיעור הריבוי הטבעי¹
4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים¹
5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא־יהודים¹
6. העלייה ברוטז²
7. תושבים בחו"ל³
8. מאזן ההגירה (7)–(6)
9. סך כל הגידול (8) + (2)
1. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה (9) + (1)

(2) עלייה ברוטו = עולים ועוד תיירים משתקעים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות (כולל מאזן ממזרח ירושלים).

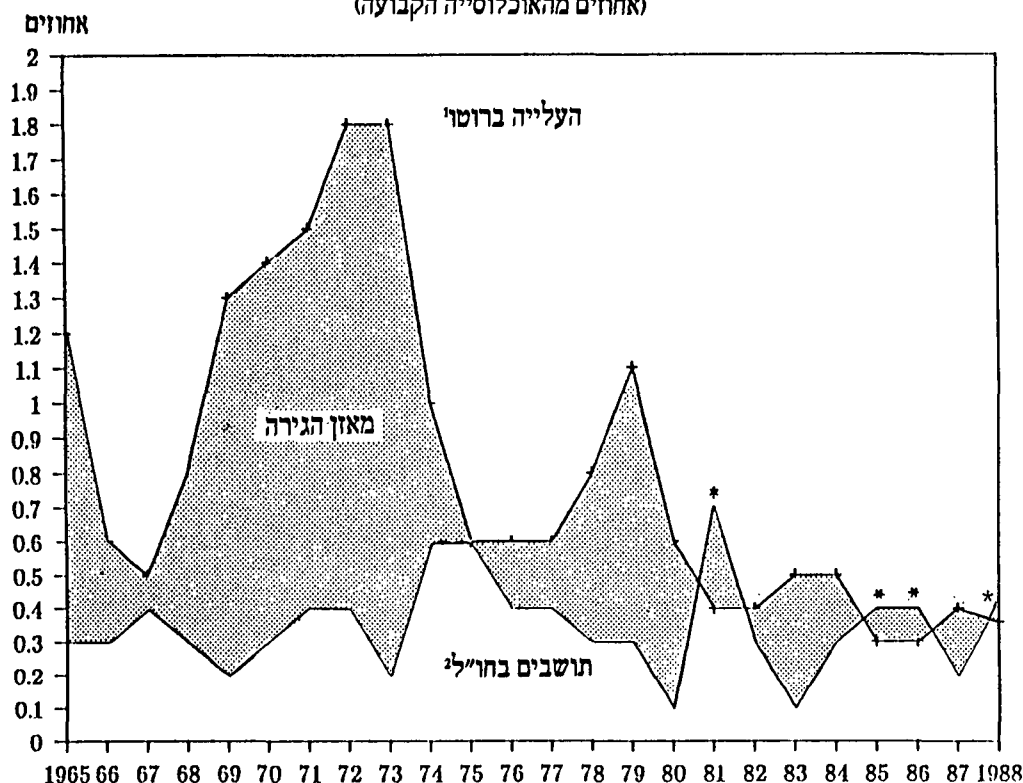
ועוד עולים בכוח, שיצאו לחו"ל, ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 1987, עמ' 141, 145-147.

(4) כולל 12.0 מרמת הגולן.

(5) לפי מפקד אוכלוסין 1983.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

דיאגרמה ד' - 3
התפתחות ההגירה, 1985 עד 1988
(אחוזים מהאוכלוסייה הקבועה)

- (1) העלייה ברוטו — עולים ועוד אזרחים משתקעים ועוד אזרחים עולים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.
- (2) תושבים בחו"ל — תושבים ששהו בחו"ל 12 חודשים ויותר ולא חזרו, פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרות של 12 חודשים ומעלה), ועוד עולים בכוח שיצאו לחו"ל ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל.
- * מאזן הגירה שלילי.
- ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

3. כוח העבודה האזרחי

כוח העבודה האזרחי גדל בשנת 1988 בשיעור חריג, 3.9 אחוזים (כ־59 אלף) — שיעור כפול מזה של גידול האוכלוסייה בגיל העבודה, וזאת לאחר שבשלוש השנים הקודמות נפל גידולו של כוח העבודה מגידול האוכלוסייה. רק כמחצית מגידולו של כוח העבודה, 28 אלף, מקורה בגידול האוכלוסייה, וכ־11 אלף, נובעים משינויים בהשכלה ובהרכב הגילים. שאר התוספת לכוח העבודה, כ־18 אלף איש, הוא פרי עלייה ניכרת של שיעורי ההשתתפות הסגוליים (מנוכים לפי גיל, השכלה ומין). עליית ההשתתפות הסגולית, על אף האטת גידול התוצר השנה, טעונה הסבר — שכן מ־1985 עד 1987 ירדה ההשתתפות על אף ההתאוששות הכלכלית⁸ (דיאגרמה ד' - 2 ולוח ד' - 7). גידול ההשתתפות בלט במיוחד בריבוע

⁸ על שינויים בחלקה של האוכלוסייה בגיל העבודה בסך כל האוכלוסייה ראה בסעיף 2.

לוח ד' - 4
התפתחות התעסוקה והאבטלה, 1987 ו-1988
נתונים רבעוניים
(מנוכי עונתיות)

מועסקים מקומיים (אלפים)											
שיעורי התעסוקה של ישראלים ² (אחוזים)	שיעורי האבטלה (אחוזים)			סך כל המועסקים המקומיים מתוקנני	סך כל המועסקים המקומיים	שירותים ציבוריים מתוקנני ¹	הסקטור העסקי			רביע	
	סך הכול	נשים	גברים				סך הכול מתוקנני	סך הכול	עובדי שטחים מתוקנני		ישראלים
47.2	5.9	7.1	5.2	1,499		417	1,082		983	I	1987
46.8	6.0	6.9	5.5	1,498		407	1,091		993	II	
46.5	6.6	7.8	5.8	1,509		401	1,108		1,006	III	
47.1	5.6	7.4	4.5	1,545		416	1,129		1,016	IV	
48.0	5.8	6.8	5.2	1,516		420	1,096		1,039	I	1988
47.4	5.9	6.7	5.4	1,525		424	1,101		1,022	II	
47.1	7.0	8.4	6.1	1,531		421	1,110		1,023	III	
48.0	6.8	8.1	5.9	1,560		437	1,123		1,042	IV	
שיעורי גידול חצי שנתיים (אחוזים)											
				1.9	1.9	-0.8	3.0	3.0	9.2	2.3	מחצית ב-1987
											מחצית א-1987
				-0.4	1.7	3.3	-1.8	0.9	-36.9	1.9	מחצית א-1988
											מחצית ב-1987
				1.6	0.9	1.7	1.6	0.7	22.9	0.2	מחצית ב-1988
											מחצית א-1988

* כולל אומדן סינטיטי של מספר עובדי השטחים בישראל, הנגזר גם מאומדן תשומת העבודה שלהם.

(1) כולל עובדי שטחים.

(2) מספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל העבודה. הנתונים מנוכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה, גיל ומין; בסיס הניכוי — 1984; מותאם לאוכלוסייה של בני 15 ומעלה.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. סקרי כוח אדם וסקרי משפחות ביהודה ושומרון וחבל עזה; עיבודי בנק ישראל.

לוח ד' - 5
 התפתחות מבנה התעסוקה של ישראלים, 1970 עד 1988
 (אחוזים)

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים										
1985-	1979-	1970-								
1988	1985	1979	1988	1987	1986	1985 ¹	1985	1979	1970	
1.5	1.9	5.2	29.0	28.8	29.7	29.9	29.6	29.2	23.9	בשירותים הציבוריים
2.9	1.5	2.0	71.0	71.2	70.3	70.1	70.4	70.8	76.1	בסקטור העסקי
2.5	1.6	2.9	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
										בשירותים הפיננסיים
3.8	5.3	7.7	10.1	9.6	9.8	9.7	9.6	7.8	5.2	ובשירותים העסקיים
2.8	1.0	1.5	60.9	61.6	60.6	60.4	60.8	63.1	70.9	ביתר הסקטור העסקי
1.3	0.8	2.8	22.1	23.4	23.6	22.9	22.9	24.0	24.2	בתעשייה

1) סדרה חדשה מ-1985, שבה כלולים באוכלוסייה בגיל עבודה וכוח העבודה בני 15 ומעלה (במקום בני 14 ומעלה עד כה), ואומדני האכלוסייה וכוח העבודה, מתוקנים לפי ממצאי מפקד אוכלוסין משנת 1983.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם.

הראשון, תקופת שיא האינתיפאדה, וברביע האחרון של השנה, ראשית שנת הלימודים ותקופת הבחירות לכנסת — אך גם באמצע השנה היתה ההשתתפות גדולה יותר מאשר בעבר.

הגידול הניכר של שיעורי ההשתתפות הסגוליים מפתיע במידה מסוימת, שכן מנתוני החשבונאות הלאומית מצטייר, כאמור, משק ממותן. יתר על כן, מרבית המצטרפים (כ־83 אחוזים) נקלטו בתעסוקה, ורק מיעוטם הגדילו את האבטלה, ששיעורה שב ועלה. (ראה סעיפים 4 ו־5). זאת ועוד: כשני שלישים מהמועסקים החדשים נקלטו בסקטור העסקי, שתוצרו לא גדל כלל, (אם כי בבנייה ובשירותים גדל התוצר), וכשליש היתוספו לשירותים הציבוריים (לוח ד'—6). גידול ההשתתפות נובע, כנראה, מצירוף של כמה גורמים: (א) קשיי תעסוקה של מפרנסים עיקריים בתקופת רפיון כלכלי הביאו ליציאת בני משפחה נוספים לעבודה, ומספר המצטרפים לכוח העבודה עלה על מספרם של אלה, שפרשו ממנו מחמת חוסר סיכוי למצוא תעסוקה; (ב) היעדרות של עובדים מהשטחים הגדילה את הביקוש לעובדים ישראלים במשלחי יד פשוטים; (ג) ביקוש מוגבר של עובדים בשירותים הציבוריים נענה בעליית שיעורי ההשתתפות של נשים. נוסף על כך נסתייעה ההצטרפות לכוח העבודה בעליית השכר בחלק מהענפים, ושכר המינימום בפרט, וכן בירידת שיעורי המיסוי על יחידים. על אף ההסברים, נותרה תמיהה מסוימת בהסבר גידולה הרב של ההשתתפות השנה.

ההשתתפות הסגולית של הגברים עלתה השנה, לאחר ירידה מתמשכת, שאף גברה ב־1987. ההשתתפות הסגולית של הנשים גדלה, לאחר אייגידול ב־1987 וירידה בשנתיים הקודמות. ניתוח השינויים בשיעורי ההשתתפות הסגוליים לפי מין, גיל והשכלה (על פי לוחות שאינם מתפרסמים ברוח זה) מצביע על כמה עובדות מעניינות: בקרב הגברים גדלו במובהק שיעורי ההשתתפות של הצעירים בני 15–24 בעלי השכלה נמוכה (5–12 שנות לימוד), ושל בני +65 (ואולי גם של בני 25–34) — תופעה התואמת הצטרפות של מפרנסים משניים לשוק העבודה. לעומת זאת נמשכת ירידת שיעורי ההשתתפות אצל גברים מבוגרים בני +35 בעלי השכלה נמוכה — אולי משום שהם, בניגוד לצעירים יותר, אינם

מוכנים לעבוד בעבודות ארעיות ופשוטות. בשיעורי ההשתתפות של גברים בני 55–64 נמשכה הירידה. חלקם של אלו בפרישה מוקדמת לפנסיה, ואולי גם בפיטורים, גדול יותר, וסיכוייהם למצוא תעסוקה מתאימה לכישוריהם ולוותקם בתקופת רפיון כלכלי הם קטנים יחסית. בגילי העבודה העיקריים, 35–54, התמונה אינה אחידה.

גידול של השתתפות הנשים נמצא כל קבוצות הגיל⁹, לרבות הקבוצות הצעירות (18–34), שהשתתפותן ירדה בשנתיים האחרונות. עליית שיעורי ההשתתפות הסגוליים נובעת מאותם גורמים שתוארו לגבי הגברים, וגם מגידול מחודש של ביקוש השירותים הציבוריים. שיעור גידול גבוה במיוחד של השתתפות הנשים נמצא בגילים 55–64 (בניגוד לירידה אצל גברים) — תופעה המשקפת, כנראה, כניסת מפרנסות משניות (בעלות השכלה נמוכה) לעבודות פשוטות — וכן בגילים 35–44; זאת, כאמור, עקב גידול מחודש של ביקוש השירותים הציבוריים, שקלטו בעיקר נשים צעירות (18–34) ומשכילות (13–15 שנות לימוד).

4. התעסוקה ותשומת העבודה בענפי המשק

מספר המועסקים הישראלים גדל השנה בכ־3.5 אחוזים, שהם כ־50 אלף — גידול שיא בעשור זה. חשוב להדגיש, שמספר הישראלים המועסקים במשרה מלאה גדל בממוצע שנתי בשיעור דומה לזה של כלל המועסקים הישראלים, לאחר שב־1987 גדל בעיקר מספר המועסקים חלקית. גידולו של מספר הנעדרים זמנית מהעבודה היה השנה קטן מעליית התעסוקה, וגם גידול זה מקורו, כנראה, בהרחבת שירות המילואים ולא ברפיון התעסוקה. בסיכום — מבחינת המועסקים הישראלים לא היתה 1988 שנת רפיון, למרות גידול האבטלה. מספר המועסקים מהשטחים (כולל נעדרים זמנית) לא גדל השנה, לעומת גידול ניכר בשנים האחרונות. מספר ימי העבודה והשעות של מועסקים אלו הצטמצמו בכרבע, עקב האינתיפאדה. סך כל המועסקים המקומיים גדל אפוא בכ־48 אלף, בדומה לאשתקד¹⁰, אך מספרם המתוקנן לפי שעות עבודה גדל רק במחצית.

מספר המועסקים המקומיים בסקטור העסקי גדל השנה בכ־3 אחוזים, עם הבדלים גדולים בין הענפים — ירידת התעסוקה בענפים המייצרים מוצרים סחירים (חקלאות ותעשייה) וגידול ניכר בענפים המייצרים מוצרים בלתי סחירים, במיוחד בשירותים העסקיים והפיננסיים. התפתחות זו אינה תואמת שינוי מבני בכיוון של הגדלת הסקטור העסקי הסחיר (לוח ד'–9). בשירותים הציבוריים גדלו התעסוקה ותשומת העבודה כ־4 אחוזים, לאחר הקפאה בשנים האחרונות. עיקר הגידול הוא של נשים בשירותי חינוך במחצית השנייה של השנה ושל עובדים במנגנוני הבחירות ברביע האחרון שלה. לפיכך נכלמה ירידת משקלם היחסי של השירותים הציבוריים בתעסוקה, תופעה שראשיתה ב־1985 (לוח ד'–5)¹¹. מספר הגברים המועסקים בשירותים הציבוריים גדל בכאלפיים, ומספר הנשים — בכ־14 אלפים.

מפירוט לפי ענפי המשק עולה, כי התעסוקה בתעשייה ירדה ב־1988, לאחר גידול משמעותי בשנתיים הקודמות — התפתחות המתיישבת עם ירידת התפוקה התעשייתית השנה. בתוך התעשייה בולטת הירידה בענפים טקסטיל, הלבשה ועור — שרכיב היצוא בחלק מהמפעלים בהם גבוהה יחסית, והם מתבססים על עבודה זולה — וכן בענפי הכרייה והמתכת הבסיסית. התעסוקה בתעשייה הקלה —

⁹ למעט גילאי + 65, שבהם השתתפות הנשים קטנה מאוד, ואף ירדה.

¹⁰ מספר המועסקים מהשטחים, המתוקנן לפי שעות עבודה, ירד בכרבע. בהנחה זו גדל המספר המתוקנן של המועסקים המקומיים רק בכ־25 אלפים, שהם כ־1.6 אחוזים בלבד.

¹¹ נתוני משרות שכיר של המוסד לביטוח לאומי מצביעים על גידול נמוך יותר בשירותים הציבוריים בכלל ובחינוך בפרט.

לוח ד'-6 (המשך)

תוספות של שויכים לכוה העבודה המקומי וקליטתם לפי סקטורים, 1970 עד 1988
(העלייה או הירידה (-), ממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

1988	1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	1977- 1979	1973- 1976	1970- 1973
מקומיים — כל האוכלוסייה										
3. הקליטה לפי סקטורים										
59.4	33.1	31.8	21.9	43.9	44.1	22.3	31.7	39.1	15.0	53.6
33.5	46.7	23.3	-0.1	15.9	46.2	16.2	15.4	24.3	-1.7	44.9
16.0	0.6	0.8	8.3	5.9	3.1	6.3	11.7	16.8	12.5	11.7
9.9	-14.2	7.7	13.7	22.1	-5.2	-0.2	4.6	-1.9	4.2	-2.9
גברים										
29.9	16.9	16.1	10.8	18.6	26.7	13.0	17.2	17.0	3.9	35.1
22.4	28.2	14.8	-4.2	6.8	33.4	10.2	9.6	14.2	-1.3	34.1
1.7	0.2	-1.3	3.6	0.4	-4.0	1.9	5.5	4.3	3.3	2.9
5.8	-11.5	2.6	11.4	11.4	-2.7	0.9	2.1	-1.5	1.9	-1.9
נשים										
29.5	16.2	15.7	11.1	25.3	17.4	9.3	14.5	22.1	11.1	18.5
11.1	18.5	8.5	4.1	9.1	12.8	6.0	5.8	10.0	-0.4	10.8
14.3	0.4	2.1	4.7	5.5	7.1	4.4	6.2	12.5	9.2	8.8
4.1	-2.7	5.1	2.3	10.7	-2.5	-1.1	2.5	-0.4	2.3	-1.0

(1) בהנחה של שיעורי השתתפות ממוצעים כמו בשנה הקודמת.

(2) הפרשי שיעורי ההשתתפות מוכפלים באוכלוסייה בשנה הנדונה.

(3) לרבות עצמאיים בשירותים הציבוריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, סקרי משפחות בשטחים המוחזקים ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' - 7
כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1970 עד 1988

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
ממוצע שנתי				ממוצע שנתי				ממוצע שנתי				
1985				1979				1988				
1987				1976				1987				
1986				1973				1986				
1985				1970				1985				
(אחוזים)				(אלפים)								
1.7	1.6	1.6	1.8	2.0	1.9	2.3	3.2	4441.1	4368.9	4298.7	4233.0	האוכלוסייה הממוצעת
2.0	1.9	1.9	2.2	2.2	2.1	2.2	3.1	3021.3	2962.3	2906.3	2852.4	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
3.9	1.5	1.8	1.6	3.0	2.3	3.0	2.8	1553.0	1494.1	1471.9	1446.0	2. השייכים לכוח העבודה
								51.4	50.4	50.6	50.7	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
								50.5	49.9	50.2	50.5	3א. שיעור ההשתתפות מנוכה (אחוזים) ¹
3.5	2.6	1.4	0.7	1.5	1.6	3.3	3.5	1453.1	1403.7	1367.9	1349.2	4. סך המועסקים
								99.9	90.4	104.0	96.8	5. בלתי מועסקים
								6.4	6.1	7.1	6.7	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
								47.6	46.9	46.7	47.1	7. שיעור התעסוקה (אחוזים) ²
												ג ב ר י ם
2.0	1.9	1.9	2.2	2.3	2.1	2.1	3.0	1485.7	1457.0	1429.8	1403.3	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
3.3	0.6	1.2	1.3	1.9	1.7	1.8	2.1	938.6	908.7	903.3	892.5	2. השייכים לכוח העבודה
								63.2	62.4	63.2	63.6	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
2.8	2.0	1.0	0.1	0.6	1.0	2.0	2.6	885.2	861.1	844.2	836.0	4. סך המועסקים
								53.4	47.6	59.1	56.5	5. בלתי מועסקים
								5.7	5.2	6.5	6.3	6. שיעור האבטלה (אחוזים)
2.1	1.9	1.9	2.2	2.2	2.1	2.3	3.2	1535.8	1504.8	1476.8	1448.9	נ ש י ם
5.0	2.8	2.8	2.0	4.9	3.3	5.3	4.5	614.7	585.2	569.0	553.5	1. האוכלוסייה בגיל העבודה
								40.0	38.9	38.5	38.2	2. השייכים לכוח העבודה
4.7	3.6	2.0	1.7	3.0	2.7	5.7	5.5	568.1	542.7	523.8	513.4	3. שיעור ההשתתפות (אחוזים)
								46.6	42.5	45.2	40.1	4. סך המועסקות
								7.6	7.3	7.9	7.2	5. בלתי מועסקות
												6. שיעור האבטלה (אחוזים)
0.5	11.8	5.8	-1.3	2.9	3.1	4.6		109.4	108.9	97.4	92.1	מועסקים מהשטחים בישראל

- (1) מנוכה מהשפעות של שינויים בהרכבי הגילים ושנות לימוד של האוכלוסייה. בסיס ההשוואה — 1984. האומדנים לשנים 1983 ו-1984 מותאמים לאוכלוסייה בגיל 15 ומעלה. הניכוי נעשה בשיטת התיקנון — ראה דוח בנק ישראל לשנת 1980, עמ' 67.
- (2) מספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל העבודה. הנתונים מנוכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה, גיל ומין; בסיס הניכוי — 1984; מותאם לאוכלוסייה של בני 15 ומעלה.
- ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים.

המועסקים ותשומת העבודה בסקטורים העיקריים במשק, 1983 עד 1988

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
1988	1987	1986	1985	1984	1983	1988	1987	1986	1985	1984	1983	1988
(אחוזים)												
א. המועסקים												
(אלפים, ממוצע שנתי)												
1.	מועסקים ישראלים	1339.4	1359.0	1368.3	1349.2	1367.9	1403.7	1453.1	3.2	1.5	0.7	1.4
2.	מועסקים מהשטחים	90.5	93.1	91.9	92.1	97.4	108.9	109.4	11.0	2.9	-1.3	5.8
3.	סך כל המועסקים המקומיים (1)+(2)	1429.9	1452.1	1460.2	1441.3	1465.3	1512.6	1562.5	3.6	1.6	0.6	1.7
4.	המועסקים בשירותים הציבוריים	396.6	403.5	410.2	408.2	411.0	410.5	426.8	1.3	1.7	1.7	0.7
5.	המועסקים בסקטור העסקי (3)-(4)	1033.3	1048.6	1050.0	1033.1	1054.3	1102.1	1135.7	4.6	1.5	0.1	2.1
ב. תשומת עבודה של מועסקים												
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)												
1.	תשומת עבודה של ישראלים	48.1	48.9	49.3	48.7	49.1	50.3	52.0	2.3	1.7	0.7	0.8
2.	תשומת עבודה של עובדים מהשטחים	4.1	4.1	4.1	4.1	4.4	4.9	3.7	8.9	1.7	-1.1	7.7
3.	סך כל תשומת העבודה המקומית (1)+(2)	52.2	53.1	53.4	52.8	53.5	55.1	55.7	2.8	1.7	0.5	1.4
4.	תשומת העבודה בשירותים הציבוריים	12.7	12.7	13.0	12.9	12.7	12.8	13.2	0.7	0.5	2.0	-1.2
5.	תשומת העבודה בסקטור העסקי	39.5	40.3	40.4	39.9	40.8	42.3	42.5	3.5	2.1	0.1	2.2

(1) ראה הערה 1 בלוח ד'-5.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ותיבדוי בנק ישראל; נתונים מעוגלים.

נייר, דפוס וגומי — המשיכה לגדול. בחקלאות פחתה השנה התעסוקה, ועוד יותר — תשומת העבודה, עקב המשבר המתמשך, ירידת היבולים והפסקת ההשקעות. בענפי המשק האחרים, שעיקרם מייצרים מוצרים לא־סחירים, גדלה התעסוקה בשיעור ניכר: מספר המועסקים בבנייה בכלל, והישראלים בפרט, גדל, זו השנה השנייה. גידול התעסוקה קשור בחידוש התחלות הבנייה ועליית מספר הדירות שבבנייה ב־1987. הישראלים, שחזרו לענף ב־1988, החליפו במידה מסוימת את עובדי השטחים¹². גידול התעסוקה בבנייה ראוי לציון, שכן התפוקה לעובד בענף זה נמוכה בהשוואה למה שהיה מקובל בעבר — כשרוב כוח האדם היה ישראלי — והיה ניתן לצפות שקשיי התעסוקה השנה יגבירו את מיכון הבנייה, ולא יגדילו את מספר המועסקים. נראה שהגברת המיכון היא תהליך ממושך יותר, שיתבטא בעתיד¹³. מספר השכירים בענף הבנייה, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מדוחות מעבידים למוסד לביטוח לאומי (ישראלים ועובדי שטחים מאורגנים), לא גדל כלל ב־1988. הסתירה בין מקורות הביטוח הלאומי לאלו של סקר כוח אדם ניתנת ליישוב ברוחק בהרחבת העבודה הבלתי מדווחת השנה. בענפי המסחר והשירותים למיניהם גדלה התעסוקה במידה רבה, בהמשך לגידול מאז 1984, וזאת למרות שהתיירות ירדה החל ברביע השני, ועליית הצריכה הפרטית הואטה יחסית לעבר. גידול התעסוקה בענפים אלו נובע מעליית הביקוש לשירותים — תופעה הקשורה בעליית רמת החיים, בהתרחבות תרבות הפנאי ואף בגידול היצוא של שירותים מסוימים. עליית מחיריהם של מוצרים ושירותים בענפים הבלתי סחירים מעידה כנראה על גידול הביקוש, ואילו השכר מנקודת ראות המעסיק, מנוכה במחירי תפוקה, עלה בשיעור מתון, מה שאיפשר גידול נוסף של התעסוקה. גם מספר המועסקים בשירותים הפיננסיים גדל השנה, לאחר שכמעט לא עלה מאז 1985. חשוב לחזור ולציין, כי על פי דיווחי מעבידים לביטוח לאומי, שיעורי גידולה של התעסוקה בענפים הבלתי סחירים נמוכים במידה ניכרת מאלו שנתקבלו בסקרי כוח אדם (אולי משום שהגידול ברביע האחרון של השנה לא דווח עדיין במלואו בנתוני הביטוח הלאומי).

בעוד שמספר המועסקים גדל, לא גדלה כמעט תשומת (שעות) העבודה המקומית בסקטור העסקי. בתעשייה ובחקלאות ירידתה של תשומת העבודה גדולה יותר מירידת התעסוקה, ובבנייה — שבה גדלה התעסוקה ב־8 אחוזים — ירדה תשומת העבודה ירדה ניכרת. במסחר ובשירותים האישיים והעסקיים גדלה תשומת העבודה במידה ניכרת, אם כי פחות מאשר התעסוקה (לוח ד'–9). כאמור, ברביע הראשון של השנה היתה השפעת האינתיפאדה על שעות העבודה רבה ביותר, וסך שעות העבודה שלהם ירד בכ־40 אחוזים. במהלך השנה היתה חזרה מסוימת של עובדי השטחים לעבודה סדירה, ותשומת העבודה במחצית השנייה של השנה היתה נמוכה בכ־16 אחוזים בהשוואה לתקופה המקבילה בשנה הקודמת. שכרם היומי של המועסקים מהשטחים בישראל (מנוכה במחירים לצרכן בישראל) גדל יותר מן השכר הממוצע של הישראלים (לוח ד'–1). הרבר מעיד, שהקטנת ההיצע עקב האינתיפאדה, ולא הרפיון הכלכלי, היתה הגורם הדומיננטי בירידת תשומת העבודה של עובדי השטחים בישראל. עם זאת, הושפע שכרם של עובדי השטחים בישראל גם מעליית שכר הישראלים במשלחי יד דומים, בגלל חוק שכר המינימום. נראה, ששכרם של עובדי השטחים, למרות עלייתו, עדיין נמוך מזה של הישראלים במשלוחי יד מקבילים, ומכאן הביקוש להם.

מספר שעות העבודה השבועיות למועסק ישראלי (כולל נעדרים זמנית) לא השתנה ב־1988, והוא נמוך במקצת מאשר לפני 1985. מספר שעות העבודה השבועיות של עובדי השטחים בישראל, שירד במידה ניכרת ברביע הראשון של השנה, שב ועלה, אך ברביע האחרון של השנה הוא עדיין נמוך בכ־15 אחוזים מאשר ברביע המקביל בשנה הקודמת.

¹² מספר המועסקים בבנייה גדל השנה ב־8 אחוזים, ואילו תשומת העבודה ירדה בגלל האינתיפאדה בכ־5.7 אחוזים.

בשנה הקודמת גדלו התעסוקה ותשומת העבודה בשיעורים דומים.

¹³ גידול ההשקעות בענף השנה היה בעיקרו בציוד מכני כבד, ולא בציוד בנייה.

לוח ד'-9

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1983 עד 1988

העליה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
1988	1987	1986	1985	1984	1983	1988	1987	1986	1985 ³	1985	1984	1983
(אחוזים)												
1. המועסקים (אלפים, ממוצע שנתי)												
3.0	4.5	2.1	0.1	1.5	4.6	1135.7	1102.1	1054.3	1033.1	1050.0	1048.6	1033.3
8.9	7.3	-6.1	-6.6	-5.2	6.1	127.8	117.4	109.4	116.5	116.6	124.9	131.8
-2.8	2.7	4.2	0.4	2.6	3.4	338.2	348.1	338.8	325.1	329.4	328.0	319.8
-5.0	2.8	-1.4	8.1	0.9	0.8	83.4	87.8	85.4	86.6	92.4	85.5	84.7
3.5	5.7	0.5	-3.6	3.0	-1.4	94.8	91.6	86.7	86.3	86.4	89.6	87.0
מסחר, שירותים אישיים ועסקיים ¹												
8.2	6.7	3.8	2.2	4.3	6.1	402.1	371.5	348.2	335.3	339.5	332.3	318.5
3.2	-2.3	0.3	-2.1	-2.8	7.3	64.8	62.8	64.3	64.1	64.5	65.9	67.8
						14.5	13.6	12.4	11.8	11.7	12.8	12.7
						9.4	9.3	8.7	7.2	9.1	9.8	9.6
2. תשומת עבודה (מיליוני שעות, ממוצע שבועי)												
0.3	3.8	2.2	0.1	2.1	3.5	42.5	42.3	40.8	39.9	40.4	40.3	39.5
-4.6	7.7	-6.5	-5.6	-6.0	3.2	4.7	4.9	4.5	4.9	4.9	5.1	5.5
-4.3	1.5	4.8	0.3	3.7	2.9	12.9	13.5	13.3	12.7	12.8	12.8	12.4
-8.4	1.9	-2.2	10.6	2.7	2.4	3.2	3.5	3.4	3.5	3.7	3.3	3.3
1.4	7.5	0.5	-4.8	4.3	4.5	3.7	3.7	3.4	3.4	3.4	3.6	3.4
מסחר, שירותים אישיים ועסקיים ¹												
6.8	6.0	4.8	1.7	5.2		14.6	13.7	12.9	12.3	12.5	12.3	11.7
2.9	-3.7	0.3	-0.2	-2.3	4.4	2.3	2.3	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4
14.5	0.4	10.4	-8.4	-2.9	-4.0	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5

(1) ענפים 50-59, 90-99, 73, כולל "יתר" עובדי השטחים המוחזקים (פחות עובדים בשירותים הציבוריים).

(2) הנתונים אינם מסתכמים בשל השמטת ענף ה"לא ידוע"; נתונים מעוגלים.

(3) ראה הערה 1 בלוח ד'-5.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

שיעור האבטלה שב וגרל השנה, והגיע, בממוצע שנתי, לכ" 6.4 אחוזים מכוח העבודה — כ" 100 אלף בלתי מועסקים (לוח ד'—4 ודיאגרמה ד'—2). גידול האבטלה חל בעיקר במחצית השנייה של השנה, והוא התעצם בתחילת 1989. על פי אומדנים מוקדמים וחלקיים, רמת האבטלה בתקופה ינואר עד פברואר 1989 מגיעה ל" 8.2 אחוזים (מנוכה עונתיות). רמת האבטלה כ" 1988, וגם בשנה הקודמת, גבוהה בהשוואה עם תקופות שקדמו להפעלת תכנית הייצוב של 1985. השנה ניתן לייחס את גידול האבטלה לצירוף של גידול ניכר בהיצע וגידול מתון בביקוש לעובדים. זאת למרות שגידול ההיצע נספג בחלקו בגידול התעסוקה בשירותים הציבוריים, לאחר תקופה ארוכה של הקפאה, ובחלקו — בגידול הביקוש לעובדים ישראלים בשירותים ובמשלחי יד פשוטים, עקב ירידת תשומת העבודה של עובדי השטחים. ואכן, חלקם של מעוטי ההשכלה (0–8 שנות לימוד) ושל החיילים המשוחררים בקרב המובטלים ירד (לוח ד'—10). רפיון התעסוקה בולט בערי הפיתוח, שבהן היו כ" 1988 כ" 9 אחוזים מהמועסקים במשק, לעומת שיעור כפול מזה בקרב דורשי העבודה והמובטלים בדצמבר 1988¹⁴. גידול רב במיוחד של האבטלה נמצא באזור הדרום, ואילו באזור חיפה היא ירדה. מנתונים רבעוניים עולה, שגידול האבטלה בקרב גברים, ועוד יותר בקרב נשים, חל במחצית השנייה של השנה, כשמספר המובטלים (מנוכה עונתיות) הגיע ל" 108 אלף. נתוני לשכות העבודה מצביעים על תחילת רפיון בשוק העבודה בשלב מוקדם יותר — החל ברביע האחרון של 1987. הרפיון התבטא באי גידול של ההזמנות לעובדים, ואחר כך בירידתן, בגידול ניכר של מספר דורשי העבודה ובעליית היחס בין דורשי העבודה שלא נענו לבין הזמנות פניות לעובדים, בגידול שיעור המובטלים מעל 6 ימים, ובגידול ניכר של מספר התביעות לדמי אבטלה. שיעור האבטלה של גברים, שירד כ" 1987 1.3 נקודות אחוז, שב ועלה השנה כ" 0.5 נקודות. אצל נשים, שהשתתפותן בכוח העבודה עלתה יותר מזו של הגברים, היה שיעור האבטלה גבוה יותר, ותנודותיו — כלפי מטה כ" 1987 וכלפי מעלה כ" 1988 — היו קטנות יותר. מספרם של המובטלים שעבדו כ" 12 החודשים הקודמים גדל במחצית השנייה של השנה, בהשוואה לממוצע 1987, כ" 12 אלפים — ואילו מספר המובטלים שלא עבדו כ" 12 החודשים הקודמים גדל כ" 6 אלפים (מנוכה עונתיות). מכאן ניתן להסיק, כי אף שגידול האבטלה נטו קשור בהצטרפות לכוח העבודה, הרי התוספת ברוטו למובטלים, בעיקר במחצית השנייה של השנה, באה ברובה מקרב אלו שנפלטו (או פרשו) ממקומות העבודה ולא מצאו תעסוקה חלופה. לפיכך גם גדל משקלם של אלו המפוטרים בקרב הבלתי מועסקים. נתונים על מקבלי דמי אבטלה מצביעים אף הם על גידול ניכר במספרם של אלו שעבדו קודם לכן בתעשייה — ענף שהצטמצם — ועל ירידת האבטלה בקרב אלו שעבדו קודם לכן בבנייה ובשירותים הציבוריים, ענפים שהתעסוקה בהם גדלה (לוח ד'—10). האבטלה גם העמיקה השנה. בקרב המובטלים גדל שיעור המחפשים עבודה 5 שבועות ויותר, וכן שיעור הגברים, שהם בררר כלל מפרנסים ראשיים. כמו כן ירד חיפוש העבודה דרך שרות התעסוקה, עקב התמעטות הסיכויים של עובדים חדשים למצוא תעסוקה. משקלם של בעלי 9–12 שנות לימוד בקרב המובטלים גדל, כי לגביהם, בניגוד לבעלי 0–8 שנות לימוד, האפשרות לעבוד במקום עובדי השטחים מצומצמת יותר — שכן התחלופה בין קבוצות ההשכלה היא נמוכה. מנתוני לשכות עבודה עולה גם גידול ניכר של מספר דורשי העבודה האקדמאים. בניתוח האבטלה לפי גיל בולטת ירידה נמשכת בחלקם של בני 25–34 בכלל המובטלים — אף ששיעור האבטלה אצלם עלה. חלקם של המובטלים בני 35–54 — שמתקשים, כנראה, למצוא תעסוקה חלופה בתקופת של תנודות חריפות בכלכלה — עלה, יחד עם גידול שיעור אבטלתם.

¹⁴ על פי נתוני שירות התעסוקה.

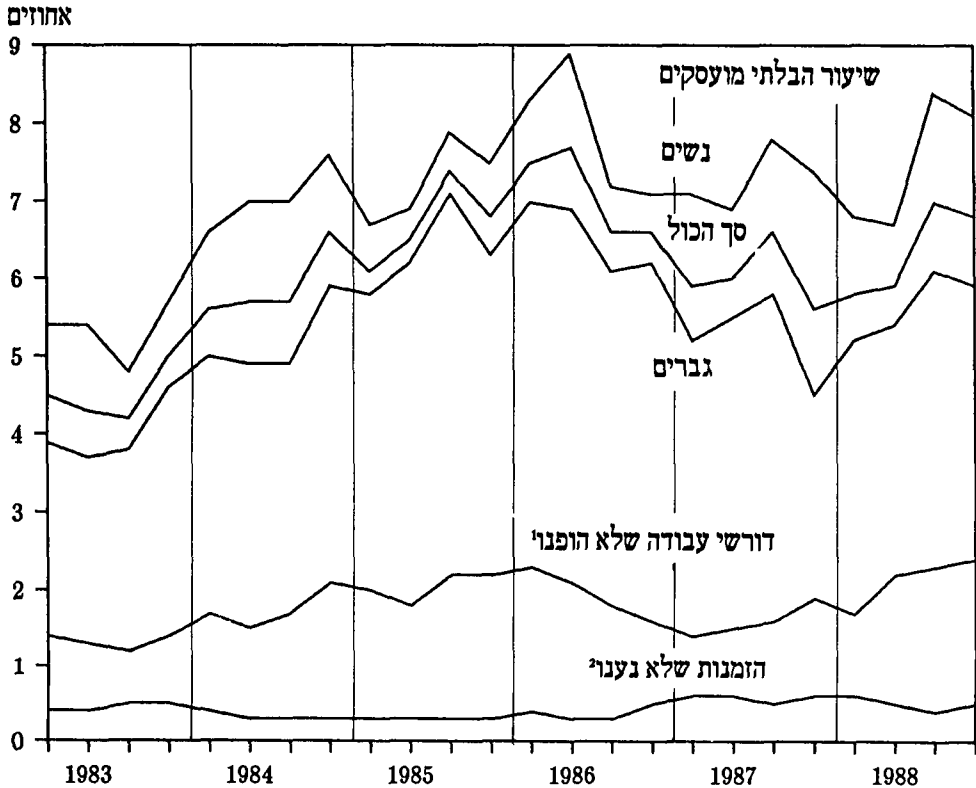
לוח ד' - 10
מאסיני הבלתי מועסקים, 1980 עד 1988
(אחוזים)

1988	1987	1986	1985	1984	1982	1980	
(השיעור בקרב הבלתי מועסקים)							
73.4	71.5	75.4	77.5	75.6	73.2	72.2	1. חיפשו עבודה 5 שבועות או יותר
47.5	48.3	49.6	51.5	52.4	55.2	57.2	2. חיפשו עבודה דרך שירות התעסוקה
42.1	42.5	42.4	42.1	39.6	40.7	36.5	3. מפרנסים ראשוניים (ראשי משפחות)
54.0	50.2	50.7	51.1	51.2	50.3	48.4	4. עבדו ב־12 התורשים האחרונים
							מוזה: (האחוזים מתוך קבוצה 4)
50.5	48.2	54.9	59.5	55.8	47.9	46.3	א. פוטרו מעבודתם
24.5	30.9	22.2	19.7	22.2	30.2	17.8	ב. התפטרו מעבודתם
25.8	25.5	24.3	24.3	25.0	26.1	26.6	ג. עיסוקם האחרון בתעשייה
							ד. עיסוקם האחרון בשירותים
13.3	15.3	15.9	14.9	16.6	17.8	20.4	הציבוריים
53.4	52.8	56.7	58.6	54.6	55.4	54.5	5. התפלגות לפי מין: שיעור הגברים
							6. התפלגות לפי שנות לימוד
17.0	20.3	20.1	23.0	21.6	24.2	26.5	0-8 שנים
63.3	60.1	61.8	60.8	59.6	58.8	56.9	9-12 שנים
19.7	19.6	18.1	16.0	18.7	17.0	16.6	13 שנים ומעלה
							7. התפלגות לפי קבוצות גיל:
38.5	38.5	41.6	42.4	43.9	45.7	47.0	גילאי 14-24
30.4	30.9	31.1	32.0	33.5	30.6	30.3	גילאי 25-34
27.0	26.3	23.6	21.9	19.2	20.2	17.9	גילאי 35-54
4.0	4.3	3.8	3.7	3.4	3.5	5.0	גילאי 55 ומעלה
8.5	9.6	10.2	11.7	11.8	12.2	12.7	8. חיילים משוחררים
(שיעור הבלתי מועסקים בקרב קבוצות שונות)							
							9. אבטלה בקבוצות גיל
15.8	15.4	18.9	18.2	16.3	14.1	13.2	גילאי 14-24
6.8	6.3	7.2	6.8	6.2	4.7	4.5	גילאי 25-34
4.1	3.8	4.1	3.8	3.0	2.7	2.5	גילאי 35-54
2.0	2.0	0.2	1.9	1.4	1.2	1.6	גילאי 55 ומעלה
(שיעור הבלתי מועסקים)							
							10. אבטלה לפי מחוזות
7.3	6.9	7.5	7.7	6.8	6.5	4.9	ירושלים
6.6	6.5	9.0	8.1	6.5	5.6	5.1	הצפון
7.0	7.1	7.8	6.4	5.3	5.2	5.1	חיפה
5.6	5.2	5.9	6.3	5.9	4.1	4.0	מרכז
5.5	5.0	5.7	5.2	5.1	4.2	4.6	תל־אביב
8.5	7.8	8.6	8.8	7.1	6.3	6.2	דרום
6.4	6.1	7.1	6.7	5.9	5.0	4.8	סך הכול

ה מקור: סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בחלקם — נתונים שלא פורסמו).

דיאגרמה ד' - 4
אינדיקטורים לאבטלה, 1983 עד 1988

(נתונים רבעוניים מגוכי עונתיות, אחוזים מכוח העבודה האזרחי)

(1) דורשי עבודה ישראלים פחות הזמנות שסופקו על ידי ישראלים.

(2) הזמנות לעובדים שלא סופקו על ידי ישראלים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פקרי בוח אדם; משרד העבודה, שירות התעסוקה.

6. השכר

השכר הממוצע למשרת שכיר גדל השנה נומינלית ב־23.3 אחוזים. שיעור העלייה בשירותים הציבוריים, 28 אחוזים, היה גבוה יותר מאשר בסקטור העסקי, וזאת בגלל שחיקה גדולה יותר ב־1985, פיצוי נמוך יותר עד 1987, ומדיניות של העלאת שכר גבוהה יותר מאשר בסקטור העסקי ב־1988 — 5 אחוזים מיוני בהסכם המסגרת הכללי. השכר בסקטור העסקי עלה בממוצע שנתי ב־21.8 אחוזים — שיעור נמוך מזה של השנתיים הקודמות, אך גבוה ממה שהוכתב על ידי הסכמי השכר הכלליים. הסכמי תוספת היוקר תרמו כ־10 אחוזים מעליית השכר בסקטור העסקי במשך השנה. שאר עליית השכר הממוצע בסקטור העסקי, כ־10 אחוזים במשך השנה (כ־7 אחוזים בממוצע), נבעה מהשפעה של שכר המינימום ומהסכמים ברמת המפעלים (לוח ד'—14)¹⁵. בהמשך ננסה לתאר את הגורמים הכלכליים שהביאו להעלאות השכר ב־1988 וכן את המנגנונים המוסדיים שסייעו לכך.

¹⁵ מאז 1987 לא היו הסכמי שכר ברמה הענפית (כך שלתוספות שכר מפעליות נותר מרחב גדול יחסית).

לוח ד' - 11
דורשי עבודה והזמנות לעובדים, 1979 עד 1988

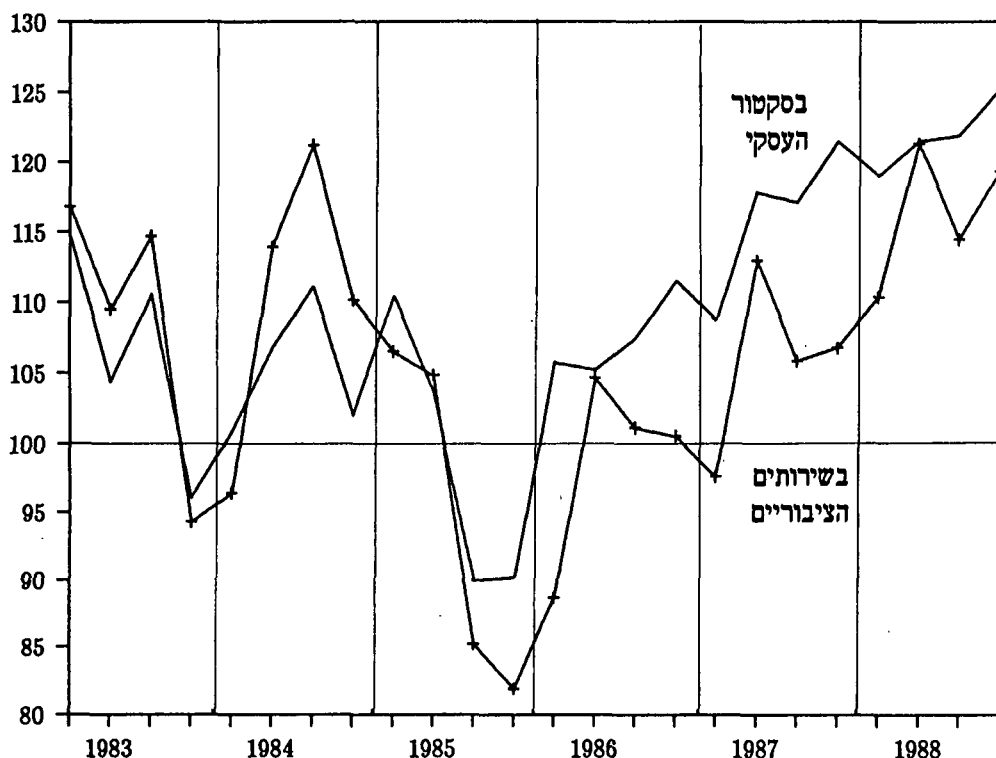
מספר דורשי העבודה שלא נענו — לכל הזמנה פנויה (שלא סופקה ע"י ישראלים)	הזמנות לעובדים (אלפים)	דורשי עבודה ישראלים (אלפים)		
0.6	25.7	20.3		1979
4.3	18.2	34.6		1981
3.2	19.0	31.8		1983
5.9	16.3	37.6		1984
6.3	17.3	42.6		1985
5.2	19.2	42.3		1986
2.9	21.8	37.5		1987
4.5	20.5	46.7		1988
6.8	18.1	47.4	I	1986
5.4	18.3	40.7	II	
5.7	20.7	43.5	III	
3.9	19.9	37.6	IV	
2.7	21.0	34.7	I	1987
2.1	22.0	32.2	II	
3.2	22.0	39.5	III	
3.7	22.0	43.4	IV	
3.2	21.4	40.6	I	1988
3.8	20.7	42.5	II	
5.8	18.6	49.6	III	
5.7	21.4	54.1	IV	

ה מקור: נתוני שירות התעסוקה ועיבודי בנק ישראל.

בשוק העבודה השתרר השנה רפיון מסוים, שתואר לעיל (בסעיף 1). בתנאים אלו היה ניתן לצפות לריסון עליות השכר הנומינליות, ואולי אף לירידת השכר הריאלי. כפי שמראה לוח ד' - 12, השכר הריאלי לעובד בסקטור העסקי עלה בממוצע ב-4.9 אחוזים, ועלייה ריאלית נמצאה בכל הענפים העיקריים (ספרה אחת). בהעלאות השכר הנומינליות יש שונות בין הענפים הראשיים (שתי ספרות), אם כי פחותה מאשר בשנים קודמות — ושונות קיימת, גם בין המפעלים בתוך הענפים. מכאן ניתן להסיק, שאת ההסבר לעליות השכר יש לחפש גם בשינויים המבניים החלים במשק, בהבדלי הביקושים שעמדו בפני ענפים שונים, וכן בתמורות ארגוניות המתנהלות במפעלים שונים במסגרת תהליך ההתאמה, מאז 1985.

במהלך השנה גברו הקשיים בשוק העבודה. מפעלים רבים — שלא ערכו את ההתאמות הנדרשות עד 1987, משום שלא עמד להם כוחם ו/או משום שנהגו מגיאות ביקושים בשנתיים הקודמות — נתקלו ב-1988 במציאות של רפיון ביקושים ורווחיות יורדת, שלא איפשרה להוסיף ולרחות את ההיערכות

ד י א ג ר מ ה ד' - 5
מדדי השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר בסקטור העסקי
ובשירותים הציבוריים, 1983 עד 1988
(ממוצע 1983-1982=100)

ה מ ק ו ר : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות מעבירים לביטוח הלאומי, מנוכים במדד המחירים לצרכן, ניכוי חודשי.

החדשה. מפעלים אלו פיתרו עובדים, ובמקרים מעטים אף הושגו ויתורי שכר מצד העובדים. ואכן, כפי שנראה בלוח ד'-14, עליית השכר במשך השנה בסקטור העסקי היתה איטית מעט יותר מאשר בממוצע. מספר גורמים עשויים להסביר את עליית השכר ועלות העבודה בסקטור העסקי מאז תכנית הייצוב וב-1988:

א. צמצום היצע עבודה מהשטחים ב-1988 גרם להעלאת שכרם של עובדים אלו. החלפת עובדי שטחים בעובדים ישראלים הביאה להעלאה של שכר הישראלים, שחלק מהם שבו לשוק העבודה לאחר שיצאו ממנו בעבר בגלל שכר נמוך.

ב. בחלק מהענפים עלה השכר עקב גידול הביקוש, ובענפים אחרים השכר לא ירד, או התאים עצמו בטווח הקצר לעלייה זו: כך, למשל, עלה השכר הנומינלי בענפים הבלתי סחירים יחד עם עליית מחירי התפוקה, עקב גידול ביקושים מקומיים ותחרות מעטה, ולכן השכר הריאלי ליצרן עלה אך מעט בענפים אלו. המעסיקים בענפים הסחירים, שסברו כי זוהי תופעה זמנית, העלו גם הם את השכר, כדי לשמור על עובדיהם, אך לא יכלו להעלות מחירים — בגלל התחרות בשוק המקומי ובחול, ומשום שהפיקוח על המחירים אצלם, בתקופת הייצוב, היה אפקטיבי יותר — ולפיכך עלה בהם השכר במונחי המחירים

לוח ד' - 12

העלייה או הירידה (-) בשכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר¹, 1981 עד 1988
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

1988	1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	
6.2	7.9	7.8	-9.0	-0.4	5.9	-0.4	10.4	כל המשק
9.8	7.1	4.4	-14.3	1.4	9.3	-4.7	10.1	שירותים ציבוריים
4.9	8.1	9.1	-6.4	-1.2	4.2	1.7	10.3	סקטור עסקי
4.7	9.4	9.9	-9.3	-0.4	3.1	2.1	7.1	חקלאות, ייעור ודיג
3.8	7.1	7.0	-7.4	1.9	5.6	2.1	11.9	תעשייה
5.6	13.3	0.3	-7.3	-6.7	7.7	-4.5	20.8	חשמל ומים
3.3	16.3	12.8	-9.8	-4.5	-0.3	4.8	8.8	בינוי
5.8	7.8	11.5	-1.9	-1.2	2.0	4.8	11.4	מסחר, שירותי אוכל והארוחה
3.5	10.1	9.2	-7.3	1.5	1.9	-0.6	9.1	תחבורה, אחסנה ותקשורת
8.3	5.1	11.2	-4.7	-7.0	7.4	-0.9	9.7	שירותים פיננסיים ועסקיים
6.6	14.4	17.6	-9.6	-5.4	7.2	8.2	3.8	שירותים אישיים ואחרים
								השכר הריאלי הפנוי למשרת
5.2	7.5	9.7	-4.5	-3.6	4.2	-2.3	14.5	שכיר ²

(1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך דוחות מעבידים למוסד לביטוח לאומי, מנוכים במדר המחירים לצרכן באותו חודש.

(2) בניכוי ההשפעות של שינויים בנטל המס הישיר (ניכויים משכר העובדים למס הכנסה ולביטוח לאומי) על השכר. האומדן הוא תחשיבי ומקורב, ולכן יש לקבל אותו בזהירות. (על שיטת האומדן ראה פרק ה' "הסקטור הציבורי", לוח ה'-10).
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ליצור עלייה ניכרת. הרבר בולט במיוחד בענפים שיצאו בחוזים נקובים ברולרים, וזאת מחמת ירידת ערך הרולר בהשוואה למטבעות אחרים.

כדי לבדוק תופעה זו, הושושו השינויים בשכר מבחינת המעסיק בענפים השונים (2 ספרות) מנוכה במדדי מחירים רלבנטיים של תפוקה מקומית ויצוא ישיר בכל ענף (לפי משקלם היחסי בתפוקת הענף ב-1985). הממצאים הענפיים קובצו (לפי משקלות השכר הענפיים בסך כל השכר ב-1987) למגזרים הסחירים והבלתי סחירים; ואכן התברר, שהשכר הנומינלי בענפים הבלתי-סחירים בסקטור העסקי עלה ב-1988. וגם בין 1984 ל-1987, יותר מאשר בענפים הסחירים — אולם מחירי המוצרים הבלתי סחירים עלו הרבה יותר ממחירי הסחירים בכל אחת משנים אלו. תמונת השכר הריאלי במונחי היצור היתה לכן הפוכה: השכר בענפים הסחירים עלה הרבה יותר (לוח ד'-13 ודיאגרמות ד'-6 וד'-7). רק השנה הסתגל השינוי בתעסוקת הישראלים למגמות אלה: מספר המועסקים בענפים הבלתי סחירים גדל בכ-7 אחוזים, ובענפים הסחירים ירד בכ-2 אחוזים, וכך היתה השנה התאמה מסוימת לגידול עלות העבודה, ואילו במוצע רבי-שנתי היו שיעורי גידולה של התעסוקה בסחירים ובלא-סחירים דומים (לוח ד'-13).

התפתחות השכר בתוך קבוצת הסחירים לפי משקל היצוא בתפוקה, שהוא קירוב מסוים למידת הפתיחות לחו"ל, ראויה אף היא לציון. השכר הריאלי ליצור בענפים שבהם היצוא מהווה למעלה מ-30 אחוזים מהתפוקה עלה מאוד מאז 1984 — בעוד שבמונחים נומינליים עלה השכר בענפים אלו פחות מאשר בענפים המייצאים חלק קטן יותר מתפוקתם. גם עליית התעסוקה בענפים עתירי היצוא היתה השנה פחותה מאשר באחרים. ממצאים אלו הם אינדיקציה בלבד לקשר בין סחירות לעלות העבודה, שכן

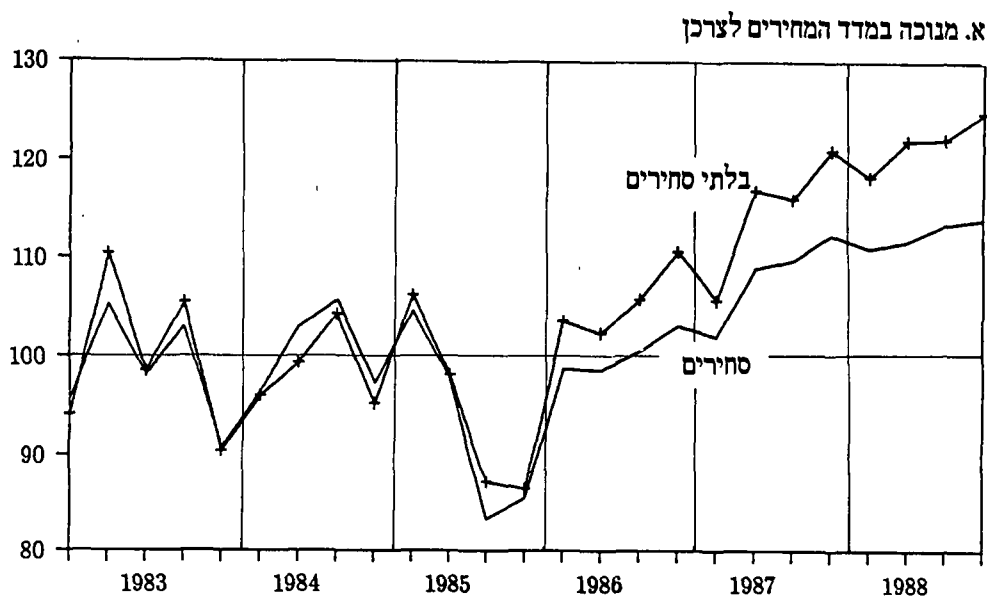
לוח ד' - 13

שיעורי השינוי בשכר הריאלי לעובד ולמעסיק ובמספר המועסקים, לפי מגזרים¹
(אחוזים)

הרמה הממוצעת בשנים 1985 עד 1988 לעומת 1984	1988 לעומת 1984	1988 לעומת 1987	1987 לעומת 1984	
השכר הריאלי למשרת שכיר במחירים לצרכן				
10	23	6	16	בענפים הבלתי סחירים
3	12	4	8	בענפים הסחירים
-5	7	10	-3	בשירותים הציבוריים
השכר הריאלי למשרת שכיר במחירים ליצרן				
3	10	4	6	בענפים הבלתי סחירים
15	29	5	23	בענפים הסחירים
מועסקים ישראלים				
4	11	7	4	בענפים הבלתי סחירים
4	4	-2	6	בענפים הסחירים
2	5	4	1	בשירותים הציבוריים
תשומת עבודה מקומית				
4	9	3	6	בענפים הבלתי סחירים
3	2	-4	6	בענפים הסחירים
2	5	3	2	בשירותים הציבוריים

(1) כאינדיקטור לענפים הסחירים נלקחו בשלב זה ענפי התעשייה וחלק מענפי החקלאות בלבד, זאת עקב מגבלת נתונים.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

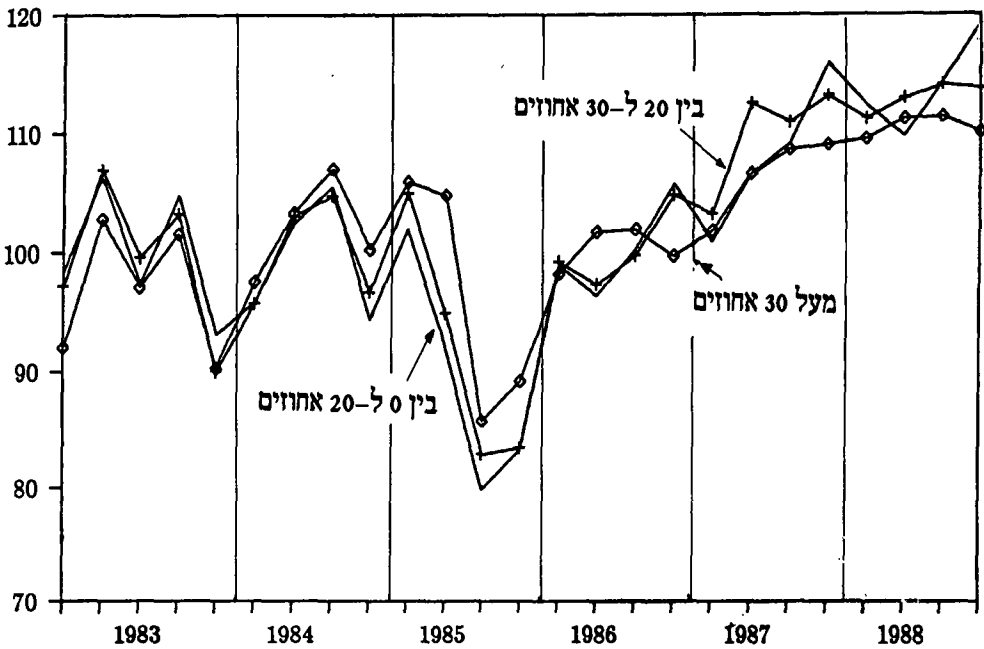
דיאגרמה ד' - 6
מדדי השכר הריאלי בסקטור העסקי, 1983 עד 1988
(מדד - 1983-1984 = 100)

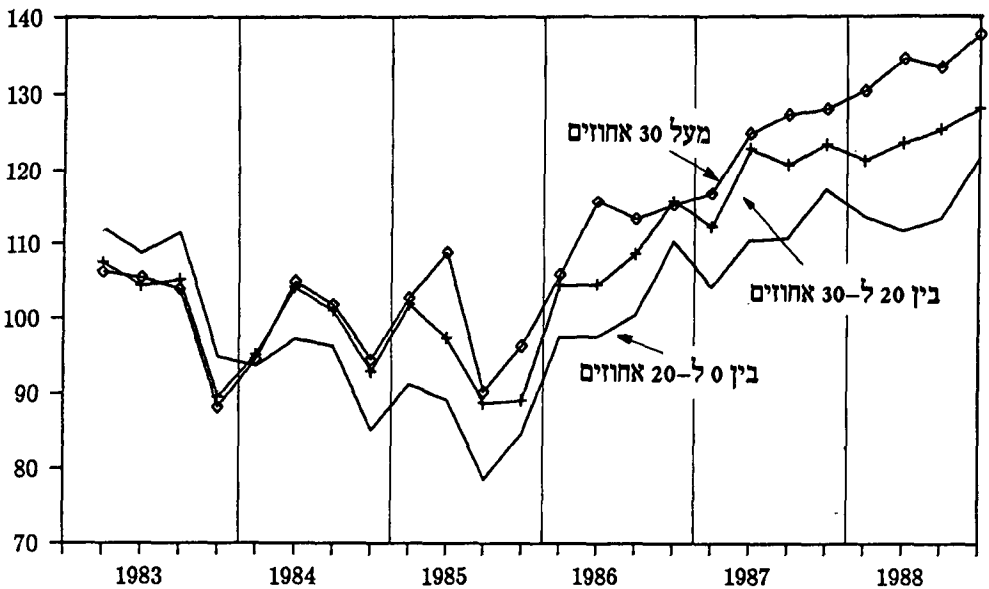
דיאגרמה ד' - 7

מדדי השכר הריאלי בקבוצת הסחירים (לפי אחוזי יצוא), 1983 עד 1988
(מדדי שכר - בסיס: 1984-1983 = 100)

א. מנוכה במדד המחירים לצרכן

ב. מנוכה במדדי המחירים הענפיים

ה מקור: עיבודי בנק ישראל מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בענפים עתירי היצוא חלקו של היצוא הנקוב בדולרים (ששערם ירד) גדול־יחסית, ולא ניתן להפריד בין השפעת הפתיחות לחו"ל להשפעת פיתוח המטבע. (על עלות העבודה בפירוט ענפי ראה סעיף התעשייה בפרק ו').

ג. במפעלים שונים ניתנו תוספות שכר בלתי מוצדקות מבחינה כלכלית, מתוך רצון להימנע מעימות עם העובדים — על רקע ציפיות המעסיקים, כי המשק יתאים עצמו במהירות לעליית השכר על ידי עליית מחירים ופיתוח. ייתכן גם, שהצדדים ציפו כי הממשלה תמנע התמוטטות של מפעלים בכלל ובאזורי פיתוח בפרט. במפעלים מפסידים, שהיו חלק מקונצרן שמפעלי האחרים הרוויחו, נתאפשר לעיתים לשלם שכר בלתי כלכלי. זאת ועוד: האינפלציה הגבוהה והיציאה ממנה הביאו לא אחת לקריאה לא נכונה של מצב השוק ומצב המפעל — דבר שניתן להגדירו כשגיאות ניהול. ולבסוף — בחלק מהמפעלים הוכתבו עליות שכר על ידי גופים שמחוץ להם, גם אם המצב האובייקטיבי של המפעלים היה בכי רע (סולל בונה, סולתם וכו').

ד. חשוב להזכיר, שבמשק שוררים הסדרים מוסדיים, המכתיבים חלק מעליית השכר, וקשה לשנותם: מבנה השכר התעריפי כולל "זחילה אוטומטית" של ותק ודרגות והצמדות שכר בין מקומות עבודה. הסדרים אלו ממשיכים להתקיים גם אם המצב בשוק העבודה או מצב המפעל הורעו. להעלאת שכר המינימום של עובדים בדרגות הנמוכות יש השפעה גם על העובדים האחרים, שמנסים לשמור על פערי השכר. הסבר זה עשוי להתאים בעיקר לענפים מזון, טקסטיל והלבשה, ובמידה פחותה — לשירותי אוכל והארוחה, שמידת הארגון שלהם פחותה. עם זאת, הטיעון בדבר הסדרים מוסדיים קשיחים שהכתיבו את השכר הוא חלקי בלבד, שכן העלאות שכר נמצאו גם בענפים שבהם לאיגוד המקצועי אין כוח רב ולא ניטשו בהם מאבקים ממשיים בין העובדים למעסיקים.

ה. בשכר הממוצע לשכיר חלו שינויים, כתוצאה משינוי בהרכב העובדים. בשעת רפיון מפטרים קודם כול עובדים זוטרים וצעירים, ששכרם נמוך יותר, כי ההון האנושי הספציפי שלהם קטן יותר, וכתוצאה מכך עולה השכר הממוצע. מצב זה אפשרי כשמניחים תחלופה כלפי מטה בין מועסקים — כלומר שמהנדרסים יכולים למלא תפקידי טכנאים, טכנאים ימלאו תפקידי פועלים מקצועיים, וכן הלאה. זאת כאשר השינוי בפיריון עקב שינויים אלו קטן מעליית השכר הממוצע. גם ירידת מספר עובדי השטחים, ששכרם נמוך־יחסית, מעלה את השכר הממוצע. לפי אומדני המוסד לתפוקה, השפעת שינוי זה במגזר העסקי מתבטאת בגידול בן 2 אחוזים של השכר הנמדד לשעת עבודה. מבחינת המעביד זוהי תוספת עלות, שלא בהכרח יש בצדה תוספת תפוקה.

א. מדיניות השכר לעומת השכר בפועל בסקטור העסקי

כפי שמראה לוח ד'—14, השכר הנומינלי עולה בשנות השמונים (וגם קודם לכן) מעבר למה שנובע מהסכמי השכר הכלליים (תוספת היוקר והסכמי מסגרת). חלק מהעלייה החריגה מובא בחשבון בעת עריכת ההסכמים הכלליים עצמם, וחלק אחר הוא תוצאה של מדיניות שכר כללית, שאינה תואמת את המציאות האינפלציונית.

חריגת השכר מהמדיניות בסקטור העסקי היתה גבוהה ביותר ב־1985 — אולם עליית המחירים המהירה באמצע אותה שנה והקפאת השכר לפי מדיניות הייצוב קיזזה עלייה זו ויותר, והשכר הריאלי ירד ב־12 אחוזים. מאז 1986 התמונה שונה: ההאטה המהירה של האינפלציה וחריגת השכר מעבר למדיניות — כתוצאה מהציפיות האינפלציוניות והגורמים הנוספים שנמנו לעיל — הביאו לעלייה ריאלית בת 24 אחוזים של השכר במשך 1986. (פי שניים משיעור ירידתו ב־1985). גם ב־1987 וב־1988 חרגה עליית השכר מהמדיניות, ולא קוזה במלואה בעליית מחירים. כך קרה, שרמת השכר הריאלי לעובד ב־1988 היתה גבוהה בכ־15 אחוזים מהרמה הממוצעת בשנים 1983 ו־1984. דיון בשכר למעביד ראה בראשית סעיף זה וכן ב"קווי ההתפתחות העיקריים".

לוח ד' - 14

אינדיקטורים למדיניות השכר בסקטור העסקי, 1980 עד 1988
(אחוזים רבעוניים, סך הכול המצטבר במשך השנה)

אומדן מדיניות השכר הכוללת בסיס צבירות ²	עליית השכר הנומינלי	חריגות השכר בפועל מהמדיניות הפורמלית	השינוי במרד המחירים לצרכן	אומדן מקסימלי של תרומת תוספת היוקר	עליית המחירים שאינה מכוסה בתוספת היוקר (בסיס מזומן)	עליית השכר הריאלי	
(1)	(2)	(3)=(2):(1)	(4)	(5)	(6)=(5):(4)	(7)=(2):(4)	
1980	124.5	144.3	8.8	136.2	101.8	17.0	3.5
1981	104.0	123.3	9.4	104.6	88.0	8.9	9.1
1982	115.9	139.3	10.8	130.5	97.1	16.9	3.8
1983	127.4	159.3	14.0	174.0	112.6	28.9	-5.4
1984	430.3	501.0	13.3	464.5	350.5	25.3	6.5
I 1985	23.6	40.6	13.7	29.5	21.0	7.0	8.6
II	35.7	36.9	0.9	46.9	30.8	12.3	-6.8
III	24.1	28.5	3.6	47.7	24.1	19.0	-13.0
IV	-0.1	9.1	9.3	8.9	-0.1	9.1	0.2
סך הכול	107.9	169.9	29.8	205.7	96.1	55.9	-11.7
I 1986	10.7	18.8	7.3	1.3	10.7	-8.6	17.3
II	3.2	6.1	2.8	6.6	3.2	3.3	-0.5
III	5.2	5.1	-0.1	3.0	3.8	-0.7	2.0
IV	6.1	10.8	4.5	6.6	3.3	3.1	4.0
סך הכול	27.5	46.8	15.1	18.5	22.6	-3.3	23.8
I 1987	3.6	2.4	-1.1	5.2	2.5	2.7	-2.7
II	3.8	12.9	8.8	4.2	1.8	2.4	8.3
III	0.0	1.7	1.7	2.2	0.0	2.2	-0.6
IV	5.5	8.0	2.4	4.1	5.5	-1.3	3.8
סך הכול	13.4	27.1	12.0	16.8	10.1	6.1	8.8
I 1988	1.6	2.0	0.4	4.1	1.6	2.5	-2.0
II	3.2	7.2	3.8	5.0	3.2	1.8	2.0
III	0.0	2.1	2.1	1.8	0.0	1.8	0.4
IV	4.5	8.0	3.4	5.1	4.5	0.6	2.8
סך הכול	9.6	20.6	10.0	17.0	9.6	6.7	3.1

(1) בחישוב זה הנחנו, שתוספת היוקר ומדיניות השכר חלים על כל רכיבי השכר, וללא תקרה (לרבות וקיפת תוספת יוקר על רכיבי שכר, שהם החזר הוצאות כמו: רכב, טלפון וכו'). מתוך הנחה, שאלה מתערכנים לפחות בגובה תוספת היוקר והמדיניות הכללית). הנחה זו הפעלנו גם לגבי מקדמות תוספת היוקר, שבדרך כלל לא חלו על שעות נוספות, פרמיות בלתי מדודות וכו'.

(2) בסיס הצבירות מניה, שכל הסכם שכר התבצע במועדו, ללא רחייה וללא תשלומים טרואקטיביים.
ה מקור: עיבודי בנק ישראל ונתוני המכון למחקר כלכלי חברתי של ההסתדרות הכללית.

ב. מדיניות השכר בסקטור הציבורי

מאז הפעלת המדיניות הכלכלית של 1985 נחתמו שלושה הסכמי מסגרת לסקטור הציבורי. תוספת השכר ניתנה בכל אחד מהם בצורה שונה. הסכם המסגרת של 1986/87 העניק דרגה נוספת למרבית העובדים — דבר ששיבש את סולם הדרגות, וגרם קשיים ניהוליים רבים. תוספת השכר בהסכם זה היתה אמורה להיות כ-9 אחוזים, ובפועל היתה גבוהה יותר. הסכם המסגרת לשנת 1987/88 העניק לכל העובדים, החל מאוקטובר 1987, תוספת שכר אחידה בת 75 שקלים, שעלותה הכוללת הוערכה בכ-5 אחוזי שכר. כן נקבע שבוע עבודה בן חמישה ימים — שינוי שהיה אמור לחול מראשית 1989. הסכם המסגרת לשנים 1988/89 ו-1989/90 נחתם ב-11.8.1988. על פי ההסכם ניתנה השנה לכל דירוג תוספת שכר של 5 אחוזים, רטרואקטיבית מיוני 1988, וזו תושלם ל-11 אחוזים מאפריל 1989. כן סוכם על ביטול "שעות הקיץ", ונקבעה מכסה של 43.5 שעות עבודה שבועיות, שהופחתה ל-42.5 שעות מאפריל 1989. לגבי עובדים המבוטחים בקרן פנסיה סוכם על הגרלת הפרשת המעביד באחוז אחד, והפרשת העובד במחצית האחוז. עוד הוסכם, כי תוספות השכר לא תובאנה בחשבון לצורך חישוב הזכויות להשלמת ההכנסה לפי חוק שכר מינימום — דבר שהביא לגידול ניכר של מספר הזכאים לתוספת זו בשירות הציבורי. על פי ההסכם, האיגודים המקצועיים הארציים הם המחלקים את תוספות השכר בין הדרגות השונות בכל דירוג. בחלוקה השנה ניתנו לדרגות הגבוהות שיעורי העלאה גבוהים יותר מאשר לנמוכות, משתי סיבות: (א) התוספת האחידה (75 שקלים) שניתנה בהסכם הקודם, התבטאה באחוזי העלאה גבוהים יותר בדרגות הנמוכות; (ב) מהעלאת שכר המינימום נהנים בעיקר העובדים בדרגות הנמוכות.

בפברואר 1989 פורסם דוח הוועדה לבחינת מערכת השכר בשירות הציבורי ("ועדת זוסמן"), ובו המלצות לשינויים מרחיקי לכת במבנה השכר בשירות הציבורי.

ג. תוספת היוקר

בסוף מארס 1988 פג תוקפו של הסכם תוספת היוקר, שנחתם ב-4 במאי 1986 — תקופה של האטה באינפלציה ומדיניות ייצוב¹⁶. לפי הסכם זה שולמה תוספת היוקר במארס 1988 (4.9 אחוזים), ובאוקטובר 1988 שולמה התוספת (4.5 אחוזים) על פי הסכם חד פעמי במתכונת זהה. עליית השכר שנקבעה בהסכמי השכר הכלליים (הסכם תוספת היוקר והסכמי המסגרת בסקטור הציבורי) בשנים הקודמות וגם ב-1988 היתה נמוכה מעליית המחירים הצפויה ומעליית השכר הנומinalי בפועל, והותירה מרחב ניכר לעלויות שכר מפעליות (לוח ד'-14). עם זאת, במפעלים הנתונים בקשיים, ובהם הצמדות שכר למקומות עבודה אחרים וחילה אוטומטית הם רכיב גדול-יחסית בקביעת השכר — גם הסכמים כלליים מתונים-יחסית עלולים להכביד ולהביא להעלאות שכר בלתי רצויות.

רק ב-20.2.1989 נחתם הסכם תוספת יוקר חדש, שמתכונתו מתאימה יותר לתקופה של האטה האינפלציה, מקטינה אי-ודאות, ומותירה מירווח מספיק למדיניות שכר מפעלית. ההסכם החדש כלל שני חלקים: (א) פיצוי מיידי בן 3 אחוזים, ו-3 אחוזים נוספים בשלושה תשלומים רחויים, בגין התייקרות של

¹⁶ על פי ההסכם שולמה תוספת היוקר בכל מועד שבו הגיעה התייקרות המצטברת ל-7 אחוזים או יותר. ההסכם הופעל לראשונה ביוני 1986. שיעור הפיצוי נע בין 75, 80 ו-70 אחוזים — בגין התייקרות בת 7 אחוזים, שהצטברה במשך חודש אחד, שני חודשים, או שלושה חודשים ויותר, בהתאמה. כן כלל ההסכם פיצוי של 80 אחוזים בכל מקרה שההתייקרות המצטברת באחד המועדים האמורים תגיע ל-15 אחוזים או יותר, וכן היתה הסכמה על פיצוי גבוה עוד יותר למקרה של התייקרות חריגה. הפיצוי בפועל היה בכל המקרים לפי 70 אחוזים. באחד במארס 1987 הוסכם על קיצוץ של 2.7 אחוזים מתוספת היוקר המגיעה.

12 אחוזים בעבר¹⁷, (ר"ב) פיצוי על התייקרות עתידית, שישולם בשני מועדים קבועים מראש — בספטמבר 1989 ובמאוס 1990. בכל אחד משני מועדים אלו לא יובאו בחשבון 3 אחוזי התייקרות (כלומר, חצי אחוז לחודש), ובגין השאר ישולם פיצוי בשיעור גבוהה יחסית — 85 אחוזים¹⁸. ההסכם מעניק הגנה נוספת מהתייקרות בלתי צפויה, וקובע, כי אם תהיה כזאת במועד הראשון, יידון נושא הפיצוי מחדש, ואם יעלה המדר המצטבר במשך התקופה השנייה ביותר מ-8 אחוזים, תשולם החל באחד בחודש פרסומו של המדר תוספת יוקר בת 4 אחוזים — כמקדמה, שתקומו במועד התשלום המגיע.

ד. שכר המינימום

באפריל 1987 נכנס לתוקף חוק שכר המינימום, שהחליף את ההסכם הקיבוצי בנירן. החוק נתקבל משיקולים חברתיים, ועקב שחיקה ניכרת, שנגרמה בשכר המינימום בגלל פיגור בעדכונו, בעת האצת האינפלציה וגם ביציאה ממנה — ב-1986. על פי החוק, הוצמד שכר המינימום לשכר הממוצע במשק, וההתאמה המלאה נעשית אוטומטית באפריל של כל שנה, שבה נחתמים הסכמים קיבוציים כלליים (אחת לשנתיים). במשך השנה נערך ערכון כל אימת שמשולמת תוספת היוקר או העלאות שכר לפי הסכמים קיבוציים רחבים. באפריל של שנה שבה לא נחתמים הסכמים קיבוציים, נערך ערכון על פי עליית המחירים לצרכן. קבלת החוק העלתה את שכר המינימום בשיעור ניכר בהשוואה לשכר הממוצע שישולם במגזר העסקי ב-1987, ולכך היתה השפעה ניכרת גם בממוצע 1988. השינויים בשכר ובשכר המינימום מובאים בלוח הטקסט ובדיאגרמה ד'-8 להלן.

גם בתקופות קודמות היה שכר המינימום גבוה יחסית לשכר הממוצע, אך ייתכן שהשפעתו הכוללת היתה פחותה: אכיפתו לא היתה מלאה, ולא היתה אוטומטית בעדכונים. בחוק כרוכות כמה בעיות עיקריות: השכר המהווה מבחן לזכאות להשלמת הכנסה מוגדר בו הגדרה מצמצמת, ואינו כולל רכיבי

העלייה במשך השנה		העלייה, כל שנה לעומת קודמתה	
(רביע IV לעומת המקביל לו)			
1988	1987	1988	1987
27.1	40.7	32.8	49.7
20.6	22.1	21.3	31.4
		שכר המינימום	
		השכר במגזר העסקי	

ה מקור: דוח המוסד לחקר ותפוקה וההכנסות.

¹⁷ 12 האחוזים כוללים השפעה של הפיחות בסוף 1988. הפיצוי ישולם לשיעור: 3 אחוזים ממשכורת פברואר 1989, ואחוז אחד נוסף החל בכל אחד מהחודשים אוגוסט ודצמבר 1989 ו 0.88 אחוז באפריל 1990. כמו כן נקבע, כי אם ההתייקרות בין ספטמבר 1988 לפברואר 1989 תהיה שונה מ-12 האחוזים שנאמרו, יתוקן הפיצוי בספטמבר 1989. עליית המחירים בפועל היתה 11.3 אחוזים, וההפרש יקומו בספטמבר.

¹⁸ במשכורת ספטמבר 1989 ישולם פיצוי בגין העלייה של מדר אוגוסט 1989 לעומת מדר פברואר 1989, ובמשכורת מאוס 1990 — בגין העלייה של מדר פברואר 1990 בהשוואה למדר אוגוסט 1989.

דיאגרמה ד' - 8

שכר המינימום כאחוז מהשכר הממוצע במשק, 1972 עד 1988

המקור: עיבודי בנק ישראל על פי נתוני המכון למחקר כלכלי וחברתי של ההסתדרות הכללית.

הכנסה חשובים כוותק, שעות נוספות, פרמיות מעל 30 אחוזים וכו' — ולכן קורה לעתים, שעובדים בעלי הכנסה כוללת גבוהה יחסית זכאים להשלמת הכנסה. זאת ועוד: עובדים שונים, שרמת שכרם זהה, אינם זכאים במידה שווה להשלמת הכנסה, אם שכרם מורכב מרכיבים שונים. בעת המו"מ על הסכמי השכר, בעיקר בשירות הציבורי, מביאים בחשבון את השפעת החוק ואת הקצאתן של תוספות השכר לפיו — והדבר מאפשר צמצום־מה של עיוותים והשפעות שליליות. כך, לדוגמה, נקבע בהסכמי שכר שונים, שתוספת שכר מסוימות לא תובאנה בחשבון לצורך חוק שכר המינימום, ובכך הובטח שלא תקטן הבטחת ההכנסה למקבליה; מצד שני, ניתנו חלק מתוספות השכר לדרגות גבוהות בלבד, מתוך ידיעה שהשכר בדרגות הנמוכות יועלה אוטומטית לפי החוק.

מידת ההשפעה של הפעלת החוק על השכר בפועל לא נחקרה בישראל ישירות. למרות זאת מוזכר שכר המינימום כאחד הגורמים לקשיי תעסוקה והעלאות שכר חריגות ב־1987. מאינדיקטורים שונים ניתן להניח, שעקב העלאת שכר המינימום ושיפור אכיפתו של החוק, גדלו מספר הזכאים ועלות העבודה. הענפים העלולים להיפגע במישרין מעליית שכר המינימום הם אלו שבהם מספר המועסקים

בשכר נמוך גדול (מזון, טקסטיל והלבשה). הנתונים מורים על גידול משמעותי של התפוקה והתעסוקה בענף המזון בשנים הקודמות ובשנה האחרונה, דבר שהצדיק ממילא עלייה מסוימת של השכר בענף זה. בטקסטיל והלבשה אכן ירדה השנה התעסוקה, אך עליית השכר הגבוהה היחסית בענפים אלו מקורה גם בעלייה חריגה ב-1986 — הרבה מעבר למדיניות השכר — שנבעה מתנאי שוק טובים. שכר המינימום לא היווה השנה מגבלה להעסקת עובדים בענפי המסחר והשירותים, ואלו קלטו מספר גדול של מועסקים חדשים.

על פי החוק היתה באפריל 1989 עלייה בת 12.4 אחוזים של שכר המינימום. עלייה זו, הגבוהה מתוספת השכר הכללית הצפויה (כ-6 אחוזים בשירותים הציבוריים), תקשה על ענפים המבוססים על עבודה זולה — במיוחד מפאת המגבלות על הרחבת התעסוקה של עובדים מיוש"ע. חשוב להדגיש, שקביעת רמת שכר גבוהה מזו שמכתיב השוק עשויה להתבטא בצמצום תעסוקה בעתיד, בעוד שבי-1988, עקב האינתיפאדה, גדל הביקוש לעובדים ישראלים ברמות נמוכות, וכך נמנעה התרחבות נוספת של האבטלה.